

Francè Brenk:

Slovenski NOB film

Dokumenti in spomini na začetek

(Peto nadaljevanje)

Protitežje

Po konstituiranju Komiteta za kinematografiju, ko smo se ustalili in se oprijeli dela, sem Vučovelju referatu napisal svoj nasprotni koncept, ki sem ga prebral 12. avgusta 1946, ob koncu I. konference direktorjev za filmsko proizvodnjo. Naj omenim, da tega referata nimam v svoji zbirki. Med redakcijo pričujočih zapisov mi ga je poslal profesor Fakultete dramskih umetnosti beograjske Univerze Dejan Kosanović. Našel ga je med neurejeno arhivsko zapuščino Komiteja.

Referat, ki ga citiram, morda ni samo historično zanimiv, temveč utegne biti v njem nekaj obče in še vedno veljavnih misli. S to opombo: predlagam še centralistično pregledovanje scenarijev, kar pa ni bila koncesija Vučovelju nazoru, temveč vedenje o tem, kako se v naši domovini domala nihče ne spozna na scenarij, novo literarno zvrst, in hkrati zavoljo zaupanja v Franceta Kosmača, ki je v Komiteju prevzel scenarijski oddelek.

Kopija referata je takale, z naslednjo opombo: Tudi ta kopija je veren prepis, z vsemi mojimi in daktilografskimi slovničnimi jezikovnimi napakami:

ZAVRŠNI REFERAT NA I. KONFERENCIJI DIREKTORA PREDUZEČA ZA FILMSKU PROIZVODNJO

Na svršetku hoću ukratko da kažem nekoliko zaključnih reči i o ostalim tačkama ovog referata:

»Zvezda«, »Jadran« i »Triglav«, kako se danas nazivaju naša sva tri preduzeća za proizvodnju filmova, bila su do ovih vremena skoro bez međusobnih veza. Još više: izbegavala su dodir i pokušaje, da se međusobno razumeju i da se međusobno u radu dopunjavaju. Svaka od proizvodnji bila je zaposlena sama sa sobom i više ili manje samouverena u sebe.

Jasno je, da treba u buduće raditi na što tešnje međusobne odnose, da se treba međusobno upoznavati, dopunjavati i pomagati. Ne može se zamisliti, da direktor

*Sirotišnica svetega Jožefa v
Sentvidu nad Ljubljano,
otroški »dom« bratov Sel-
hausov, Francija Cerarja,
Jožeta Gosnarja, Franceta
Novšaka ... in 1946 sloven-
ski filmski laboratorij*

svake od tri proizvodnje ne bi bar dva puta godišnje posetio ostale dve proizvodnje. Slične odnose treba uvesti medju tehničkim i umetničkim osobljem i organizovati medjusobne masovne posete. — Od šest republika FNRJ, imaju svoju filmsku proizvodnju samo tri, u ostalim republikama za sada su samo uslovi za dopisničku službu jugoslovenskim novostima. U perspektivi od nekoliko godina cilj je našeg rada uključiti filmsku tehniku medju kulturna izražajna sredstva svakog od naših naroda. Kao što ima svaki narod svoje rotacijske mašine, koje štampaju knjige, kao što ima svaki narod svoje radio-predajne stanice, trebalo bi u daljoj perspektivi svaki narod i da raspolaže najosnovnijom filmskom tehnikom, koja će mu poslužiti kao političko i kulturno-vaspitno sredstvo narodnih masa. — Svaki od naših naroda ima već svoje kulturne ustanove: pozorište, književnost, muziku, likovnu umetnost, to znači da ima svaki od naših naroda osnovni umetnički kadar, koji treba da stvori film. Ovim narodima treba u prvom razdoblju, dok ne raspolažu svojom filmskom tehnikom, ovom tehnikom kao sa tehničkim kadrovima dobrovoljaca naših triju proizvodnja pomoći.

Time naša filmska proizvodnja znatno bi proširila svoju delatnost, uperila bi svoj vid na celu državu i sa time se oslobodila uskih sadašnjih pogleda. U tom smislu i tim putem sigurno bi stvarali jugoslovensku filmsku proizvodnju, kojom bismo se mogli ponositi u zemlji i u inostranstvu. Ovakva filmska proizvodnja obuhvatila bi radne mase svih naših naroda u najdubljim suštinama njihovog života, te bi ih svojim vanrednim uticajem vodila lepšem i sretnijem životu u susret.

Iz dosadašnjeg navoda jasno je, da se svaka od filmskih proizvodnji može razvijati pravilno i dobro samo u najtešnjem dodiru sa političkim, državnim, kulturnim forumima i vlastima one sredine iz koje se radja. Bez ovog dodira, bez duboke ukorenjenosti u vremenu i mestu iz kojeg se stvara, istinite filmske proizvodnje nema i ne može biti.

Ništa manje nije važna medjusobna povezanost pojedinih proizvodnji, koju sam podvukao u svojim predjašnjim navodima.

Pored ovih veza svakako mora biti stalni dodir izmedju svake produkcije sa svojim vrhovnim organizacionim telom: Komitetom za kinematografiju. Ovaj dodir treba da se sastoji u redovnom izveštavanju Komiteta po ovim osnovnim pitanjima:

- a) materijalno stanje proizvodnje,
- b) stanje tehničkih i umetničkih kadrova,
- c) tekući rad.

Izveštaji treba da se šalju Komitetu bar svakog meseca jedanput, u izuzetnim slučajevima i više puta.

Zadatak Komiteta, Odeljenja za domaću filmsku proizvodnju, jeste koordinacija i produbljivanje rada na sektoru stvaranja domaćeg filma. Iz ovih razloga treba da budu izveštaji Komitetu što detaljniji; redovno treba slati sva scenaria koja preduzeće primi i po kojima hoće da snima film i tek po odobrenju Komiteta može se početi sa snimanjem; treba slati proračune, spiskove sastava ekipa koje snimaju, kratke izveštaje o toku i problemima snimanja.

Svaki film, kojeg izradi bilo koja od produkcija, treba odmah slati na pregled Komitetu i tek po odobrenju Komiteta dati ga preduzeću za iznajmljivanje filmova.

Filmove, koji će doći u obzir za distribuciju po čitavoj zemlji ili za izvoz u inostranstvo, Centralno preduzeće za izvoz, uvoz i raspodelu filmova će naručiti kod preduzeća za proizvodnju, koje je film izradilo.

Odnos Komiteta i produkcije, treba da se sastoji na ovom razvojnom stepenu u redovnom dodiru i što detaljnijem izveštavanju o radu i razvoju svake od filmskih proizvodnji.

Na ovaj način, biće moguće što tešnjom saradnjom upoznati se u pravo vreme problemima i teškoćama i na vreme otklanjati sve prepreke, koje bi kočile razvitak naše domaće filmske proizvodnje, i prečile put ka konačnom cilju: filmskom tehnikom izneti težnje radnih masa i pomoću filma voditi radne mase u lepši i bolji život.

Beograd, 12. avgusta 1946.

France Brenk

Uvod v neko pismo

Polarizacija je bila tako razločna in pozicije na obeh stranah fronte zasedene. Odložilno pismo, naslovljeno na CK KPJ, nosi datum 11. 9. 1946.

Obdobje pred tem usodnim korakom je bilo izpolnjeno z intenzivnim delom. Razpolagam z vrsto zapisnikov nenehnih rutinskih sej Komiteta, pa z nadrobnimi podatki o svojem delu, o stikih in poseganju v jugoslovansko filmsko prakso. Njegovo težišče je bilo v natančnem pregledu dela beograjskih podjetij za proizvodnjo filmov in hkrati intenzivno iskanje odgovora na vprašanje: kaj bo, če se bo jugoslovanska filmska proizvodnja koncentrirala? Na kakšno podjetje bo naletela npr. skupina

Ferdo Delak

50 Slovencev, ki bi radi posneli Samorastnike? Priti bo morala v Beograd in tu dlje živeti. Toda koliko bo to stalo?

Na osnovi natančnih izračunov — v času priprav na prvo filmsko petletko — smo prišli do presenetljivih zaključkov: samo potni stroški in dnevnice delovni skupini, ki bi se dlje zadrževala npr. v Beogradu, bi že po treh ali štirih igranih filmih znašali toliko, kolikor bi stal nakup osnovne slovenske filmske tehnike. Pri tem pa nismo upoštevali pglavitnega: kvalitete dela, ki bi spričo spremembe okolja znatno trpela.

Če za ilustracijo nekaj zapisnikov in v njih zabeležene sklepe samo preletim, potem pripoveduje npr. Zapisnik sednice Komiteta... br. 144 od 2. julija 1946, tudi tole:

oddelek oddelka za domači film na moj predlog reorganiziramo v: 1. odsek za nabavo materiala, 2. odsek za kadre: a) umetniške, b) tehnične in 3. v odsek za scenarije. — Ta vrstni red poudarja kritičnost področij in njih prioriteto. — Na isti seji sem predlagal, da bi ustanovili umetniške svete, ki naj bi razpisovali natečaje za scenarije in jih odobraval v okviru narodnih podjetij. Predsednik je predlog zavrnil:

»Ni jedan umetnički, dokumentarni, kulturni ili naučno-prosvetni film u zemlji neće se snimati bez prethodnog odobrenja Komiteta, niti će se pustiti na prikazivanje pre nego što Komitet ne bude odobrio grubo montirani filmski materijal.«

Ali:

»Komitet je primio ostavku druga Rudolfa Omote. U nadležnost Pretsedništva vlade Slovenije spada imenovanje novega direktorja proizvodnje v Ljubljani. — Ali: »U vezi sa scenarijem „Jadran — biografija jednog mora“, Komitet će podneti proizvodnji u Zagrebu pismenu kritiku, koja se prilaže. — Na osnovu te kritike Komitet je mišljenja da preradu scenarija treba poveriti jednom drugu koji raspolaže solidnim znanjem iz oblasti istoriskog materializma, jer je scenario pravljen sa jednim idea-

lističkim shvatanjem istorije...«, zatem pa se ukvarja z najmanjšimi nadrobnostmi, od napotkov, kje naj Zagrebčani posamezne prizore snemajo, do tega, koliko sme film stati. — Vučo spremeni celo predlog Monija Fincija, naj se nek kino v Sarajevu ne imenuje Romania, temveč Apolo. Na isti seji tudi kategorično ugotovi, da »ne postoji više nikakva prepreka da frontovi i sindikati podižu bioskope iz svojih sretstava i da ih koriste«, in nalaga »planskemu odeljenju da ovo sprovede v delo«. — Kar pa je v tem zapisniku pglavitnega: »U vezi sa filmom »Devojka iz Krajine« (kasnejši *Živjet će ovaj narod!*, op. frb) odlučeno je da Branko Čopić in Nikola Popović otputuju u Zagreb i da se neposredno sa proizvodnjom u Zagrebu dogovore o svim pojedinostima potrebnim da se organizuje rad na pisanju knjige snimanja. Istovremeno drugovi će posetiti i reditelja Stupica sa kojim će takodje da rasprave sva pitanja u vezi sa scenariom ovog filma.«

Aleksander Vučo je vseskozi pedanten pravnik, ki pazi tudi na formo zapisnikov, hkrati pa očita nama s Francetom Kosmačem, da sva zavoljo svojega sistematičnega in natančnega dela — kar so radi očiteli Srbi Slovencem med obema vojnama, da smo — Švabe. In zanj »je vse, kar je v Zagrebu«, kot sem zapisal v koncept neodposlanega pisma, »še vedno NDH produkcija«.

Zapisnik »br. 155 ot 24. jula«, pa spet pripoveduje npr., kako odloči Komitet, da se ne bomo udeležili festivala v ČSR, da pa bomo v Marjanske Lazne in Karlove Vare poslali Mirka Lukavca... Jaz pa naj napišem natančno poročilo o možnosti študija naših »tehničnih kadrov« v ČSR in SZ — kar pa sem že zdavnaj napravil.

Bil je to čas priprav na petletni filmski načrt, ki naj bi ga uresničili v sklopu občega »petletnega plana FNRJ«, in hkrati čas snemanja zvečine kratkih filmov novičarskih dokumentarnih in propagandnih zvrsti. In bilo je to obdobje *Uragana na Balkanah*, koder naj bi se naučili snemati dolge igrane filme Vjekoslav Afrič, Nikola Popović in namesto Jožeta Galeta, ki je odšel na Barrandov, Francè Štiglic. Torej trije pglavitni akterji prvih treh narodnih dolgih igranih in zvočnih filmov, ki so nastali v tedaj vendarle treh pglavitnih jugoslovanskih proizvodnih središčih: v Beogradu, Zagrebu in Ljubljani.

Toda v srbskih ateljejih je bilo še vse narobe. Ne Radoš Novaković, ne Samuilo Amodaj in ne najbolj inteligentni dokumentarist Teodor Balk, sodobnik in prijatelj Béle Bálažsa, ni vedel, kdo pravzaprav pije in kdo plačuje. Še manj je to vedelo deset in deset drugih akterjev prvih povojnih srbskih filmov. Po laboratorijih, ateljejih, po pisalnih mizah in v delovnih zamislih je vladala popolna zmeda. Ljudje so pač delali po načelu »snadji se!«, prejekali dobre mesečne plače in se krepko podpisovali v glave filmov ter postajali »slavni«. Kajti vsak domači film je naletel na milijonski hvaležni avditorij. Ljudje so bili navdušeni: gledali so *svoje*, razumljive filme.

V drugače hudi stiski so bili Zagrebčani. Kakih 20 preostalih delavcev iz »Hrvat-skog slikopisa«, in kakih 20 novih, se je brezglavo motalo po lepi šoli na Jordanovcu, spremenjeni v ateljeje in laboratorije novega »Jadran filma«. In bili so, kot je dajal njihov tehnični direktor ing. Albert Pregernik, »kot nabita puška«, ki čaka na nekoga, ki jo bo sprožil. Kot sem omenil v enem prejšnjih poglavij, je imel Zagreb že jeseni 1945 pripravljeno tudi skupino mladih, nadarjenih risarjev, ki so bili pripravljeni začeti s proizvodnjo tehnično najbolj zamotane in estetsko najbolj kočljive — filmske risanke.

Predsednik Komiteta pa je imel vseskozi prozoren cilj: privilegirati beograjska podjetja, in medtem ko Triglav flma sploh ni resno jemal, je poskušal Jadran film

Bojan Stupica

politično diskreditirati. Čeprav ga je vodil partizan Kosta Hlavaty in je poskušal postati prvi njegov scenarist mladi pisatelj, partizan — kasneje svetovno znani morjeplovec — Joža Horvat. Kosta je avtor vrste scenarijev, in danes je Joža Horvat znani hrvaški pisec povesti za otroke in zanimivih potopisov.

V tej nenehni napetosti in vsakdanjih spopadih, v katerih je vedno zmagoval zgovorni Vučo — sem se nazadnje zatekel k predlogu in nato zahtevi, naj Vučo z delegacijo srbskih filmskih delavcev »gre na teren«. Naj obišče Zagreb in Ljubljano, da bo problem bolje dojel in prenehal voditi jugoslovanske filmske politike iz V. nadstropja Knez Mihajlove 19.

Nekoč mi je sredi dilem, pred neko vročo avgustovsko ali že septembrsko sejo docela resno predlagal: »Slovenci ste najbolj kulturni narod Jugoslavije, prevzemite proizvodnjo kulturnih filmov na 16 mm tehniki. Specializirajte se, vse drugo prepustite nam. Če pa boste kdaj hoteli le posneti kak umetniški film — naši ateljeji, naša nova tehnika (tedaj so že načrtovali »filmski velegrad« Košutnjak) — vam bo na razpolago... No, pa ne 16 mm, recimo snemajte šolske filme kar na normalni trak.« — Odgovarjal sem mu, da to ni moja osebna zadeva, pač pa stvar slovenskega CK in Ministrstva za prosveto, in da so stvari »kod nadležnih drugova« že zdavnaj jasne...

Bil je to čas, ko je sekretar Zvezda filma Radmilo Stamenković, še kasneje znani srbski filmski delavec, dejal, da »Vučo nosi sekretara Petrića u desnom a ostali Komitet u levom džepu«... in bil je to čas, ko je predsednik izjavil: »Dao sam scenarija Kosmaču, da se poigra sa njima.« (Izjava Jožetu Gosnarju, oktobra 1946).

Mislim pa, da se je v meni docela porušilo ravnotežje v trenutku, ko mi je dejal — kar doslej še nikoli ni bilo napisano, in česar razen mene najbrž nihče ne vé:

»... da je moja teorija o umetniškem filmu, ki naj bi mogel nastati le v najtesnejši zvezi z nacionalnimi kulturami, zgrešena, in da jo bo v praksi ovrgel: »Afriča, ki je Hrvat, bom poslal za režiserja prvega umetniškega filma Slavica, ki ga bodo snemali Srbi, Popovića, ki je Srb, pa pošiljam snemat prvi hrvaški film.«

Tako sta tedaj nastala po Revoluciji »prva dva jugoslovanska dolga igrana in zvočna filma« *Slavica* in *Živjet će ovaj narod!*

In filmski sodobniki Hrvatje so imeli *Živjet će* res za srbski film, za film podjetja Zvezda, za film, ki ga Hrvatje samo financirajo.

Dokaz je moj zeleni koncept pisma, in pa — zgodovinsko dejstvo.

V tej kritični, naelektreni situaciji mi je predsednik ukazal, naj se pripravim na pot v Zagreb, koder naj uredim vse potrebno, da bo Nikola Popović lahko začel čim prej snemati.

Hkrati sem prejel npr. od podjetja »Zvezda — Preduzeće za proizvodnju filmova, Beograd«, 30. avgusta 1946 pod znakom DJ/MT Br. 546 napačno poročilo o stanju in delu tega osrednjega srbskega podjetja.

Preden pa naj bi šel jaz »pripravljat teren« za Nikolo Popovića v Zagreb, je odšel tjakaj predsednik Komiteta, da mu ne bi več očitali, kako nima stika s filmsko prakso. Kaj se je tedaj v Zagrebu dogajalo, lahko še danes samo ugibam, kot sem ugibal in po nekih dejstvih sklepal že tedaj.

Poslal me je v nevzdržno, zatohlo situacijo, kjer ne bi mogel »konsolidirati terena«, s čimer me je zadolžil Komitet, zatem...

*

Stanje napetosti v Komitetu za kinematografiju Vlade FNRJ se je v zvezi z različnima konceptoma porevolucionarne jugoslovanske filmske ustvarjalnosti vse od našega prihoda v Beograd 22. julija, pa tja do odločilnega 11. septembra vedno bolj stopnjevalo.

V Beogradu praktično nisem imel zaledja, razen možnosti direktnega kontakta z Borisom Zihlerlom, ki pa ga vse do skrajne odločitve nisem hotel vznemirjati z zanj postranskimi problemi. Nekoč kasneje sta me vabila v S.K.P.D. »Francè Rozman«, v beograjski slovenski klub, iz partizanov znani Pero Vencelj, tajnik, in prav tako znani partizan ter visoki funkcionar, predsednik društva Marjan Dermastia. V vabilu ugotavljata, kako je v društvo včlanjenih komaj 400 od kakih 5000 tedanjih Slovencev v Beogradu. Toda to je bilo bolj zabavno društvo, ki ne bi moglo nuditi opore v docela politično načelnem in hkrati umetniško strokovnem prizadevanju.

V tem času sem bil enkrat ali dvakrat v Ljubljani. O kritičnem poteku stvari sem v grobem informiral CK in Ministrstvo za prosveto. Ko sem jim povedal, da imam namen v skrajnem primeru napisati pismo CK KPJ, so bili za to, le »pazim naj, da mi ne bodo za vse življenje pritisnili na čelo žiga ‚slovenskega šovinista‘...«, so dejali na pol zares, na pol v šali. Odgovoril sem z znano krilatico, da je v neki državi lahko šovinističen samo večinski narod.

Ko pa mi je tik pred odhodom v Zagreb povedal Nikola Popović, ki sem ga dobro poznal iz Mosfilmskih časov in kot partizana, ki je bil navzoč pri rojstvu NOB kinematografije, da mu je predsednik dejal, naj se ne veže name, ker v Komitetu »visim«... je bila mera prav zares polna.

Prvo pismo

S konceptom pisma, namenjenega CK KPJ sem poiskal Borisa Zihlerla. Ko sem mu še razložil, za kaj gre bolj v nadrobnostih, se je strinjal z mojo odločitvijo, in spominjam se, da me je kar začuden vprašal: »Ali si sam napisal pismo? Ali znaš že toliko srbsčine?«

Ko sem odhajal na postajo, vozil me je stalni šofer Joco v buicku, sem oddal na pošti priporočeno dve pismi: eno na CK, kopijo pa s spremnim pripisom sekretarju Jakši Petriću. Natipkala je pismi Suha-Angelca Kvas, partizanka iz Črnomlja, ki je s še eno odlično stenotipistko Kristo Tesič, pa s Francetom Kosmačem in občasno z računovodskim strokovnjakom Evgenom Mahrom, nekdanjim računovodjo Khamove »Emona film«, pomagala urejati delo našega oddelka. Na pomoč bi za nekaj časa moral priti tudi Dušan Povh, ki naj bi posredoval svoje organizacijsko tehnične izkušnje podjetju Zvezdi, pa ni utegnil.

*

»KOMITET ZA KINEMATOGRAFIJU
VLADE FNRJ
ODELENJE ZA DOMAČU PROIZVODNJU
CK KPJ

Beograd, 11. IX. 1946.

Beograd

Pošto je situacija filmske proizvodnje u zemlji kritična, dozvoljavam si skrenuti Vam pažnju na nekoje od aktualnih nerešenih organizacionih i principialnih pitanja, koja koče rad na stvaranju kvalitetnog domaćeg umetničkog filma.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Načelnik odeljenja za
domaću proizvodnju:
Francè Brenk«

»KOMITET ZA KINEMATOGRAFIJU
VLADE FNRJ
ODELENJE ZA DOMAČU PROIZVODNJU
Predmet: Izveštaj o stanju i
problemima filmske proizvodnje.
CK KPJ

Beograd

I. Stanje filmske proizvodnje u Jugoslaviji 14. VII. 1946.

Zbog nestašice filmske pantlike i nepravilne raspodele u poslednje pola godine ne radi 50 do 75 % tehničkih i umetničkih stručnjaka filmskih proizvodnji u zemlji.

Filmske novosti više od 6 sedmica ne izlaze redovito.

Bratko Kreft

U proizvodnjama radi 254 lica. Na 4 produktivne (tehničari, umetnici) dolaze 3 neproduktivni ljudi (administracija, pomoćno osoblje). — Na ovom razvojnem stepenu dopustan razmer 1 : 4.

Evidencija nad kvantitetom i kvalitetom rada, o potrošnji filmske pantlike, kao — u ovo doba — materijalne baze filmskih proizvodnji, nema, osim u »Triglavu« i delimično u »Jadranu«.

Snimanje reportaža za novosti, redakcija novosti (ukoliko izlaze), snimanje dokumentarnih filmova je improvizirano. Ekipe polaze na teren čak bez izradjenih scenaria.

II. Specifički problemi:

»Zvezda film«:

Boluje na najprimitivnijem organizacionom stepenu: jedan otek ne zna, šta radi drugi otek.

Tehnički kadar broji 2(!) stručnjaka, koji su kadri vršiti montaže aparatura i 1 stručnjaka za manje konstrukcije. Svi, nadprosečno sposobni, rade sve. Umetnički kadrovi opterećeni su organizacionim i administrativnim poslom. Specializacije, što je uslov planskog proizvodnog rada, nema.

Evidencije nad kvalitetom i kvantitetom rada nema.

Evidencije nad utrošenom i upotrebljenom pantlikom nema.

Kontakta sa »Jadranom« i »Triglavom« u cilju popunjavanja, kamo li »plemenitog« takmičenja, nema.

Coro Škodlar

»Zvezda« nema dodira sa terenom, nema dovoljnog zaledja u političkim forumima i državnim vlastima NRS. — Perspektivu joj otvaraju savezni forumi i vlasti.

Rezultat: nizak nivo novosti, dokumentarnih filmova i potrošnja 2 400 000 din u poslednjih dva meseci.

»Jadran film«:

Pati ot početka na vanredno lošem politički i umetnički odgovornom kadru, koji bi svladao t. zv. NDH produkciju.

»Triglav film«:

Odličan radni kolektiv u teškim tehničkim prilikama.

III. Rad Komiteta, odeljenje za domaću proizvodnju:

Planska nabavka i raspodela materijala iz zemlje i inostranstva. Vaspitavanje kadrova: pomoću specialnih kurzeva (za snimatelje, asistente režisera), 9 štipendista na studije tehničkih grana u ČSR, 3 štipendiste na studije umetničkih grana u SSSR. — Rad na tome, da se u pozorišne akademije, škole i kurzeve uključe predavanja o istoriji filma, filmskoj režiji, glumi i dramaturgiji. Pokušaj organizacije »centralnog studia filmskih novosti i dokumentarnih filmova« kao preduzeća opšte državnog značaja, i preduzeća umetničkih filmova »Zvezda«, »Jadrana« i »Triglava«, koja neka

stvaraju umetničke filmove organski, tj. uz podršku republikanskih političkih foruma i državnih vlasti, iz kulturne tradicije, uz podršku kulturnih institucija: pozorišta, literature, likovne, muzičke umetnosti, arhitekture i nauke.

Predlog, da se obrazuje savezni umetnički savet kod »Centralnog studia jugoslovenskih novosti i dokumentarnih filmova« i republikanski umetnički saveti, koja neka odredjuju umetničko politički pravac našim proizvodnjama. — Ovaj rad koordinira otek za scenarije u odeljenju za domaći film.

IV. Zaključci:

Cilj rada odeljenja za domaću proizvodnju je, preći od improvizacije ka plan-skom radu.

Situacija domaće proizvodnje bila je i jeste ozbiljna. Počeci rada na stvaranju prvih umetničkih filmova u zemlji, gde je svaka improvizacija isključena, ukazali su na organizaciono loš, tehnički nepotpun i umetnički prosečan dosadašnji rad naših proizvodnji, koje su počele snimanjem umetničkih filmova prije što su svladale »jugoslovenske novosti«.

»Delavska enotnost — Unità operaia« in njena straža ob zavzemanju Trsta. — Foto: Edi Šelhaus za »Jugoslovenske filmske novosti«

Sa tih razloga kriza domaće filmske proizvodnje postaje sve akutnija: zadaće prelaze snage i uslove.

Pošto treba stvarati sve više i što kvalitetnije umetničke filmove, hitno je organizovati uslove, kojih do sada nema. — Bez osiguranja tehničke baze, brez specializacije dovoljno jakih tehničkih i umetničkih kadrova, bez jake podrške političkih i kulturnih institucija, bez ovladanja novosti, dokumentarnog filma i kulturnog filma, kvalitetnog umetničkog filma ne možemo zamišljati.

V. U vezi sa time predlažem:

1. Sistematsko vršenje nabavki materijala iz zemlje (angažovanje domaće industrije) i inostranstva i raspodele po kriteriju: važnost zadaća, kapacitet i kvalitet rada pojedinih produkcija.

2. Striktnu organizaciju preduzeća za filmsku proizvodnju.

3. Bezuslovnu specializaciju kadrova.

4. Pojaćanje produktivnog kadra (u »Zvezdi« tehničkog, u »Jadranu« politički odgovornog i umetnički kvalitetnog).

5. Evidenciju nad kvalitetom i kvantitetom rada i u vezi sa time, stvaranje sistema nagrada kao kazni za najuspešnije ili loše završene zadaće po svim granama filmskog stvaranja.

6. Medjusobni kontakt jugoslovenskih preduzeća za filmsku proizvodnju u cilju stručnog popunjavanja.

7. Sistematsko suzbijanje pozorišnog, nevrasteničkog stanja u filmskim produkcijama, te sa time podići radni, stvaralački moral filmskih proizvodnji.

Ove uslove normalnog razvitka filmskih proizvodnji u zemlji, koji su hitni, biće moguće sprovesti uz podršku republikanskih Agitpropa CK za umetničke, kulturne filmove i novosti te dokumentar-filmove za potrebe narodnih republika i uz podršku Agit-propa CK KPJ »Centralnome studiu filmskih novosti i dokumentarnih filmova« u Beogradu.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Francè Brenk. I. r.«

*

O tem prvem »usodnem« pismu sem poslej 30 let večkrat premišljaj. O njem sem se večkrat pogovarjal z redkimi tovariši, ki so vedeli zanj. Toda — utegne poreči današnji bralec — kaj pa je v njem pohujšljivega? Zahteva po boljši organizaciji, po načrtnem delu, prvič je omenjen študij filmskih umetnikov na gledaliških Akademijah, in ganljivo naivno skuša vnaprej pregnati iz procesa filmskega ustvarjanja »teatrsko histerijo«!

Glede na tedanjo situacijo v Komitetu, glede na to, da je bilo še kar precej »odgovornih drugova« za eno samo »močno« filmsko proizvodnjo, in da je tej »liniji« sledil z vso dušo in telesom predsednik Komiteja, ki si je praktično uzurpiral vso izvršilno oblast nad jugoslovansko kinematografijo, pa je bilo odposlano pismo škandalozni izziv.

Pismo sem oddal z datumom 11. september. Po sklepu Komiteja na seji 10. septembra, sem namreč moral odpotovati v Zagreb, »za nedoločen čas«.

Jože Gale

Zavladal je zlovešči molk.

In tako sem — na osnovi zagrebških izkušenj, o katerih bo govora kasneje — poslal še pismo Agit-propu CK KPJ. In sicer že 20. septembra, po devetih dneh zagrebških muk.

Drugi pismi

»AGIT-PROP CK KPJ

Beograd

Pošto je situacija filmske proizvodnje u zemlji kritična, dozvoljavam si, skrenuti Vam pažnju na nekoje od aktualnih, nerešenih organizacionih i osnovnih pitanja, koja koće rad na stvaranju kvalitetnog domaćeg umetničkog filma, pre svega na problem metoda izgradnje filmske proizvodnje u zemlji i na pitanje reorganizacije preduzeća za filmsku proizvodnju u cilju, preći od sadašnjeg improviziranog do planskog rada.

Svakodnevni rad naših proizvodnji, snimanje našega prvog umetničkog filma i pripreme za snimanje 'Živjeće ovaj narod', koji redovito zastaje i kojeg su izvesno vreme hteli, da rešavaju pomoću kontrolne komisije i OZNE, ubedljivo ukazuje, da u čitavom sistemu rada nešto osnovno ne valja.

Prilažem izveštaj o stanju filmske proizvodnje i predloge po pitanju metoda izgradnje filmske proizvodnje u zemlji.

Svojim izveštajem i molbom za direktive za daljni rad obraćam se direktno na Agit-prop CK KPJ, pošto mi u Komitetu do sada nije bila pružana mogućnost inicijativ-

nog i direktivnog rada na stvaranju domaće filmske proizvodnje, za koju odgovaram. Po sitnim i načelnim pitanjima odlučivali su i ostali članovi Komiteta, po nekomi put bez mog znanja, uz naknadno obaveštenje ili protiv mog shvaćanja i stavova. — Priloženog referata po pitanju metoda stvaranja domaće filmske proizvodnje, kojeg sam spremio za konferenciju direktora filmskih preduzeća, nisam smeo da održim, a da me u diskusiji nisu ubedili o mom pogrešnom stavu.

Na sednici Komiteta 10. IX. odlučeno je, da idem za neodredjeno vreme u Zagreb, gde treba srediti prilike proizvodnje „Jadran“ i osigurati snimanje umetničkog filma „Živjeće ovaj narod“. Podredio sam se odluci sednice. — Pošto svojim odlaskom gubim kontakt sa problematikom i sredjivanjem prilika čitave produkcije, koja se svuda nalazi više manje u krizi, i po mom mišljenju situaciju bi trebalo sredjivati u Beogradu i ne u Zagrebu, ovom metodom rešavanja naše filmske proizvodnje lično se ne slažem.

Osećam se odgovornim za stanje i rad svih preduzeća za filmsku proizvodnju u zemlji. Kad mi je dužnost otići u Zagreb i „spašavati, što je spasiti moguće“, u vreme, kad svojim odlaskom gubim mogućnost sredjivanja prilika u našim proizvodnjama i zbog toga nisam više u stanju odgovarati za sektor domaće filmske proizvodnje, osjećam za svoju dužnost, izvestiti Agit-prop CK KPJ o stanju naših proizvodnji, o pomenutim problemima i mojim shvaćanjima što hitnijeg rešenja improviziranog stanja.

...

Detaljnije obrazloženje poedinih tačaka mogu podneti u duljem referatu, ukoliko bilo bi to za što tačnije upoznavanje stanja domaće filmske proizvodnje potrebno.

Svestan sam, da možda moji stavovi niso potpuno pravilni, ali molim, da Agit-prop interveniše, da se uvede sistem rada, koji će pružati mogućnost kolektivnog rada Komiteta, drugarske diskusije, objašnjavanja i pomoći.

Molim Agit-prop CK KPJ da donese odluku po priloženim pitanjima i predlozima i da svojom odlukom direktive za daljni rad.

Prepis izveštaja predložio sam i drugu sekretaru Komiteta.

Smrt fašizmu — sloboda narodu!

Beograd, septembra 1946.«

Francè Brenk, l. r.

*

Spremni dopis, priložen kopiji tega pisma za Jakšo Petrića.

»Drug Jakša Petrić!

Pošto sam u poslednje vreme mnogo razmišljao o problemima domaće filmske proizvodnje i radnih uslova u Komitetu, došao sam nakon savetovanja sa odgovornim drugovima do zaključka, da po osnovnim pitanjima našeg rada treba da donese odluku Agit-prop CK KPJ, a pre svega po pitanjima izgradnje filmske proizvodnje u zemlji.

Prilažem svoj dopis i izveštaj Agit-propu i uveren sam, da će konačna odluka biti ot velike koristi za naš konstruktivniji i odgovorniji rad u budućnosti.

Zvone Sintič

Situacija u Zagrebu je kritična a i u Ljubljani u poslednje vreme pravili su nekoliko bitnih grešaka, koje će treba ispraviti prije što će početi snimanjem umetničkih filmova. Iz tih razloga vraćam se u Beograd na svršetku iduće sedmice i podneću dulji izveštaj.

Drugarske pozdrave,

Francè Brenk

Zagreb, 20. septembra 1946.«

*

To pismo, ki je odločalo tudi o mojem osebnem biti ali ne biti, skratka, ko so stvari postale docela neznosne, sem 26. novembra 1946 poslal tudi Borisu Ziherlu, in post festum, 27. januarja 1947, ko se je že pripravljaj obračun, tudi ministrici za prosveto Lidiji Šentjunc. Bolj nadrobno sem jo sproti obveščaj predvsem o slovenskih filmskih razmerah.

Tisti redki tovariši, ki so poznali moji pismi CK in Agit-propu CK KPJ, so mi kasneje očitali brezmejno naivnost.

Še danes pa mislim, da nisem bil naiven. Za vsako ceno, tudi s »škandalom« in osebnim tveganjem sem hotel izsiliti odločitev o osnovnem načelu filmske proizvodnje v osvobojeni Jugoslaviji:

Centralizem — ali: narodne proizvodnje!

Dobro sem seveda vedel, da bo dobil pismi v roke tudi Milovan Djilas, Vučov prijatelj, kar se je tudi zgodilo. Torej sem vedel vnaprej, da ni nobene možnosti, da bi predsednika Komiteta zamenjali. In najmanj — kar so mi nekateri hoteli kasneje podtakniti — da bi to postal jaz. Za takšno funkcijo nisem imel ne sposobnosti in tudi prav nobenega veselja ne. Hkrati pa sva se oba s Francetom Kosmačem, ki je

proces spora spremljal od blizu in bil tudi sam prizadet, zavedala, da tako visokih civilnih služb, kot jih imava, se pravi »ranga« zveznega pomočnika ministra, oziroma zveznega referenta, nikoli več v življenju ne bova dosegla. Zato sva se zdela drug drugemu in sama sebi včasih res smešna in svojih karier nevredna.

Počemu le z glavo skozi zid!

*

Razpis za scenarij

11. septembra se je vroče beograjsko poletje tistega leta že nagnilo v jesen. Prve tedne sem prebil v Zagrebu. Za »neodredjeno vreme«! »Neodredjeno vreme« pa je pomenilo več stvari hkrati:

Beograjska filmska podjetja so se znebila svojega neprijetnega komitetskega načelnika, ki jim je meril filmski trak in ga jim takorekoč kradel iz rok, ter ga pošiljal — iz samega šovinizma — »u provinciju«. V Zagrebu pa naj bi »pripravil teren« za prihod Nikole Popovića in za snemanje »prvog hrvatskog igranog filma«. Hkrati pa naj z občasnimi obiski Ljubljani vodim evidenco nad dogajanjem v Triglav filmu, kjer pa »još dugo neće biti uslova za snimanje umetničkog filma«.

Hkrati je bil to čas intenzivnih priprav na načrt proizvodnje za prvo filmsko petletko. Bil sem mnenja — povedal sem ga v Beogradu in v Ljubljani — da moramo najprej dobro spoznati in razumeti »teren«, se pravi moč tehnike in sposobnosti »kadrov« v posameznih podjetjih Beograda, Zagreba in Ljubljane, hkrati pa dognati, če bodo v dolgem petletnem obdobju še v kakšni drugi republiki nastali pogoji za snemanje izvirnih filmov. Npr. v Bosni in Hercegovini? Pa v Črni gori, in morda celo že v Makedoniji?

V odgovor pa sem dobil kategorični ukaz, naj sestavim plan ne glede »na bazo«. Plan mora nadrejeno telo, kakršen je Komite, kratko in malo zaukazati »navzdol«.

Tudi te »direktive« nisem ubogal. Zapletal sem se v pogovore z deset in sto ljudmi, ki so že bili filmski strokovnjaki ali so to želeli postati, pregledoval sem laboratorije, pisarne in ateljeje in godilo se mi je že tako slabo, da sem začel študirati filmsko tehnično literaturo, čeprav sem tehnično slep.

Tako je po razgovoru »v bazi« in »zgoraj« nastala za Slovence veljavna številka *pet*, ki naj bi jo dosegli zadnje leto petletke. *Pet* dolgih igranih filmov na leto! Magična številka *pet*, ki je tudi razne današnje kulturne skupnosti še vedno ne morejo ne prav razumeti in ne prebaviti!

Misel pa je bila preprosta: LRS je treba tehnično okrepiti do stopnje visoko kvalitetne filmsko tehnične obrti; izšolati je treba ustrezne tehnične in umetniške strokovnjake; LRS bo tako namreč sposobna glede na svoj umetniško ustvarjalni potencial — mišljeni so bili zlasti pisatelji scenarijev in dramaturgi — ustvariti poleg 12 Obzornikov in 10 do 15 kratkih filmov drugih zvrsti, tudi *pet* dolgih igranih filmov. Priporočamo: po 2 NOB filma po izvirnih scenarijih, po 2 filma po klasični in najboljši novodobni literaturi, in po 1 film za otroke in mladino. Morebitni zabavni filmi, komedije, bodo sicer na Slovenskem težje nastajali, bodo pa nad vse dobrodošli in jih je treba v vsakem primeru posebej, na škodo kakega drugega žanra, vkomponirati v število *pet*.

Iz tega časa, natančno iz 16. septembra 1946, datira dokument, ki smo ga v času izzivov in nasprotij takorekoč ilegalno, brez vednosti predsednika in sploh Komiteja,

sestavili po nekaj mojih »prikritih« obiskih Ljubljani. Za Komite izzivalna skrivnost, za slovenski film pa pogumen korak v priprave na prvi dolgi igrani film, je bil takle:

16. septembra 1946 smo napisali:

»FILMSKO PODJETJE DEMOKRATIČNE FEDERATIVNE JUGOSLAVIJE
DIREKCIJA ZA SLOVENIJO

Ljubljana, Gregorčičeva ulica šte. 27/IV

Telefon šte. 42-70

Kulturnemu uredniku »Slovenskega poročevalca« in »Ljudske pravice«.

Prosimo Vas, da objavite v kulturni rubriki Vašega lista spodnjo notico in to trikrat: jutri 17. t. m., v nedeljo 22. t. m. in naslednji torek 24. t. m.:

Filmsko podjetje FLRJ — direkcija za Slovenijo je razpisalo natečaj za prvi slovenski celovečerni umetniški film in povabilo nekaj naših literarnih sodelavcev k sodelovanju.

Nagrade: 15.000.—, 10.000.—, 5.000.— Din.

Razsodišče: Predsednik Josip Vidmar, prof. F. Koblar, Josip Ribičič, Dušan Pirjevec, dr. Anton Melik, Samo Hubad, ing. arh. Bojan Stupica.

Termin: do 29. novembra 1946.

Geslo: trištevilo št. Naslov v zaprti kuverti.

Scenarij, po katerem bo film posnet, bo honoriran posebej (40.000.— do 50.000.— Din) a šele, ko ga bo avtor predelal z režiserjem v knjigo snemanja.

Kdor se zanima, naj se oglasi pri Filmskem podjetju FLRJ — direkcija za Slovenijo.

V. d. direktorja:

(Jože Gosnar)«

*

Ce me spomin ne vara, je bil hkrati to eden izmed zadnjih, če ne zadnji poskus na Slovenskem, vključiti v prizadevanja po slovenskem filmu tudi tisti del starejše generacije naših razumnikov in umetnikov, ki so to možnost v svoji mladosti iz kakršnihkoli že razlogov zanemarili. Ni naključje, da je bil predsednik »razsodišča« dominantni kulturni politik povojne slovenske epohe Josip Vidmar.

Pismo z vsebino oglasa smo poslali:

Mateju Boru (Drama), dr. Bratku Kreftu (Drama), Jušu Kozaku, Poljanska c. 15, Cirilu Kosmaču, Gorupova 11, Mišku Kranjcu, Kongresni trg 6, Lovru Kuharju, Prežihov vrh — okraj Prevalje, Vitu Zupanu, Radio Ljubljana, Igorju Torkarju, Ministrstvo industrije, Francetu Bevku, INOO za Primorsko — za Trst, Sergeju Vošnjaku, ZMS — Tavčarjeva ul., Miletu Klopčiču, društvo prijateljev SZ, dr. Ferdu Kozaku, ministru prosvete in dr. Metodu Mikužu, predsedstvo SNOS.

Mislim, da ta razpis ni imel neposrednega učinka, pač pa so se iz skupine teh povabljenec kasneje razvili scenaristi: Matej Bor (Bele vode, Vesna), dr. Bratko Kreft (dr. Francè Prešeren), Ciril Kosmač (Na svoji zemlji, Balada o trobenti in oblaku, Tistega lepega dne), Lovro Kuhar (Samorastniki), Vitomil Zupan (vsaj Pet minut raja) in Francè Bevk (Še bo kdaj pomlad — Trst).

Odmev tega razpisa pa je bil v Beogradu naravnost eksploziven. V svoje »zeleno«, neodposlano pismo, sem zapisal:

Fran Žižek

»Ob razpisu natečaja za scenarij za prvi umetniški film LRS je tov. predsednik ogorčen izjavil:

»Poništiću ovaj raspis!«.

Tako kot je Vučo sproti zvedel, kaj se dogaja v Zagrebu ali v Ljubljani, sem za njegovo ogorčeno izjavo nemudoma zvedel tudi jaz. Frontni filmski telegraf je tiste dni delal hitro in nezmotljivo — (skoraj).

Razbeljeno razpoloženje sem skušal ublažiti z naslednjim svojim »poročilom« od 23. IX. 1946, s: »Predmet: Izveštaj o stanju ,Triglav-filma«:

Predmet: Izveštaj o stanju

Ljubljana, 23. IX. 1946.

»Triglav-filma«

Komitetu za kinematografiju Vlade FNRJ

Beograd

Vlada ljudske republike Slovenije podnela je 13. IX. o. g. »odločbo o ustanovitvi državnega podjetja za proizvodnjo filmov v Ljubljani«. Odluka izašla je u »Uradnom listu« ljudske republike Slovenije 13. IX. 1946, kojeg prilažem.

U vezi sa ovom odlukom treba odmah pokrenuti pitanje poreza i taksa, kojih neka bi bila preduzeća za filmsku proizvodnju oslobođena.

Glavni problem »Triglav-filma« je pitanje osiguranja tehničke baze i kao što je bilo već dogovoreno sa drugom pretседnikom, neka tehnički odsek odeljenja za domaći film skrene ovome pitanju što veću pažnju. Konkretno: kod raspodele materijala iz ČSR, kod nabavki materijala iz Nemačke.

Kad će otići u ČSR na studije stipendisti Komiteta, nastaće izvesna kriza i u redovima tehničkog kadra. Sve se više oseća potreba po stručnim, dobro pripremlje-

nim kursevima, koje neka bi održali domaći stručnjaci — filmski tehničari. U bližoj budućnosti izvršice se promena u votstvu proizvodnje Triglav i na mesto direktora kao u votstvo dramaturškog odeljenja doći će odgovorniji drugovi.

Ukoliko bi izostalo osiguranje tehničke baze Triglav filma i reorganizacija u votstvu, bezuslovno bi došlo u vreme snimanja prvog umetničkog filma, kojeg ima Triglav na programu u idućoj godini, do krize, koju poznajemo već u vezi snimanja prvog i u pripremama snimanja drugog umetničkog filma u zemlji.

Uz suradnju umetničkog saveta pri IOOF, Triglav film raspisao je natečaj za scenario i izradio upute za pisanje ovog scenaria za umetnički film, kojeg neka bi režirao ing. Stupica. Način raspisa kao i upute (koje prilažem) zanimiv su pokušaj smislenog politički umetničkog votstva filmske proizvodnje, kao i pokušaj, kako pridobiti za suradnju kod stvaranja domaćeg filma najbolje domaće pisce.

U vezi raspisa votstvo je pogrešilo, pošto nije za vreme informiralo Komiteta o donesenim odlukama. To i još nekoje greške u vezi odnosa do Komiteta posledica su do sada još netačno preciziranih kompetencija Komiteta, republikanskih političkih foruma i republikanskih državnih vlasti. Preduzeća (to važi i za Jadran) nalazi se u teškoj situaciji između različitih foruma, vlasti, odbora i komisija, kojima neka odgovora za svoj rad, šalje izveštaje i radne planove, šta smeta pre svega na ekspeditivnosti i vodi u birokraciju. Zbog ovakvog stanja dogovorio sam se sa drugovima, da kao što je bilo već odlučeno na sastanku direktora — šalju Komitetu mesečne izveštaje a u međuvreme izveštaje samo o vanredno važnim i hitnim odlukama.

Preduzeća su dužna slati Komitetu zajedno sa izveštajima i radne planove, kao i scenaria po kojima nameravaju snimati filmove. Pošto vrše za sada cenzuru filmova, izradjenih za potrebe poedinih republika republikanske cenzurne komisije, sva su preduzeća zadužena, da šalju i ove filmove Komitetu u pregled ad informandum, da ih Centralno uvozno registrira i isplati a konto efektivne troškove za izradu te da ih u slučaju, da dodju u obzir za prikazivanje u čitavoj zemlji ili čak u inostranstvu, može naručiti odgovarajućem broju kopija. Sa time bio bi po mom mišljenju najbolje rešen problem odnosa između proizvodnji i Centralnog uvoznog: plaćenje efektivnih troškova za izradu odmah i kad se ova suma amortizira, četvrt ili pola godišnje obračunavanje. Predlog, da neka plaća Centralno uvozno po 500 Din m izradjenog filma u ovo doba još nije prihvatljiv, pošto bi snizavanje troškova za izradu vodilo po nekoji put u snizavanje kvaliteta. Ovo je pitanje od osnovnog značaja, pošto sa time do najveće mere stoji i pada ekonomska baza svih naših preduzeća za filmsku proizvodnju.

Pored pomenutih pitanja treba na zajedničkim sastancima rešiti što prije pitanje računovodstva i knjigovodstva, pitanje dopisnika jugoslovenskim novostima, koji svuda desorientirani, treba odmah organizirati centralni magacin tehničkih sretstava, rasvetnog parka i centralnu garderobu te sa tim osnovno važnim institucijama pravilno rukovoditi. Do sada nije primilo ni jedno preduzeće spiskova materijala iz CSR a pogotovo taj materijal još nije dogovorno podeljen, što ima za posledicu kočenje rada i izvesno neraspoloženje.

Ukratko: Problem Triglav filma je problem tehničke baze i jasnih odnosa do Komiteta kao i do ostalih foruma i vlasti, koje su zainteresirane na stvaranju domaćeg filma.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

France Brenk

KOMITET ZA KINEMATOGRAFIJU
VLADE FNRJ
107.01.94
14. oktobra 1946.g.
Zagreb.

Drugi
Franz Frank
Zagreb

Komiteta primeduje da ni do danas preduzele "Jadran" nije...

...i, kao članici Komiteta potpuno svesni svoje dužnosti.

Iz sveg ovoga izlazi da je Komitete dobro prostudirao
svaki svoj dopis i svaku svoju primedbu, pre nego što ih je poslao na
"Jadran".

SMIL PASIĆU — BODOKI KARODU !

Zagreb
(Jakov Pavličić)

Prešednik Komiteta,
(Aleksandar Vučo)

Glava in podpisa na nekem dokumentu

Zagreb jeseni 1946

Prvih 14 dni »neodredjenog vremena« za kolikor me je Vučo poslal v Zagreb, sem izkoriščal tudi za obiske v Ljubljani. Tako je pravkar citirano poročilo Izveštaj o stanju »Triglav-filma«, avtentični odsev stanja v podjetju, ki je bilo na osnovi novih filmskih zakonov sredi reorganizacije.

Slej ko prej pa sem moral posvečati poglobitno skrb razmeram v zagrebškem Jadran filmu. Nemudoma ga je bilo treba tako tehnično kot »moralno« pripraviti na snemanje *Živjet će ovaj narod*, kajti nihče ni natanko vedel, s čim je ta »nabita puška« napolnjena. Sprenevedal bi se, če bi ne priznal, da sem prišel v Zagreb hudo obremenjen z nedoločenimi predsodki o hrvaški NDH produkciji, ki poskuša živeti v novih razmerah s starimi ljudmi. Bistvo te »duhovne« krize naj bi bilo v mnenju, da imajo Hrvatje bogato tehniko, do katere so jim pripomogli Nemci, kadri, ki v podjetju agirajo, pa so razen nekaj izjem v resnici akterji Hrvatskog slikopisa.

V reviji Film, broj 5-6-7/1976, ki jo izdaja OOUR Centar za film i filmsku kulturu Narodnog sveučilišta grada Zagreba, priobča Zoran Tadić, eden izmed pionirjev porevolucionarnega hrvaškega filma, članek Prvi su startali dokumentaristi, in sicer pod skupnim naslovom Poratni hrvatski film. Ta nedvomno redki poznavalec »vseh hrvaških kratkih filmov«, kot pravi o sebi, precej točno poroča o jugoslovanski in posebej o takratni hrvaški proizvodnji. Med drugim pripoveduje tudi, da so izdajali

Filmske novosti, kakor je »filmskim novicam dal ime Branko Marjanović«, in nadaljuje: »U Hrvatskoj se od kraja 1946 do 1950 godine prave filmski mjesečnici ,Filmski pregled'.«

To omenjam zato, da opozorim ob članku Mirka Lukavca Prvi dani kinematografije u SR Hrvatskoj — 1945, 1946, ki je izšel v jubilejni 100. številki Filmske kulture, še na nov tehten prispevek našemu filmskemu zgodovinopisju. In mimogrede tudi zavoljo drobne korekture:

hrvaški Filmski pregled in njihove Filmske novosti so nastale po dogovoru z Mirkom Lukavcem po slovenskem zgledu, po Filmskih novicah in po Filmskem Obzorniku, ki smo ga v tistem času že pripravljali. Tako smo namreč skušali obdržati avtonomijo, neodvisnost tudi od centraliziranih novičarskih zvrsti, predvsem od Filmskih novosti, zveznega jugoslovanskega filmskega tednika.

Revija navaja vrsto imen pionirjev novega hrvatskega filma: Kosta Hlavaty, Gustav Gavrin, Oktavijan Miletić, Branko Marjanović, Šime Simatović, Rudolf Sremec, Fedor Hanžeković, I. Tomulić, Branko Belan, Branko Bauer, O. Glušević, M. Luks, S. Goldstein, I. Forenbacher, L. Gotscheff, Sergije Tagatz, pa Carmen Lukljanović, in vse do Mihaila Ivanjikova in našega Antona Smeha, ki sta prispevala svoj delež posnetkov za hrvaško *Oslobodjenje Zagreba* in nato za slovensko *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*.

Prenekatero teh imen budi v meni asociacije na tiste vznemirljive zagrebške dni, nekatera pa mi nič več ne povedo, kajti fluktuacija filmskih kadrov je bila tudi v hrvaški kinematografiji velika.

Dva ali tri dni sem se posamič pogovarjal s kakimi 40 filmskimi delavci, ki so čakali, da bi začeli lahko delati. V tisti novi šoli na Jordanovcu so imeli skrbno, čisto, vse do nادرbnosti urejeno. Kakšno nasprotje razmeram v Zvezdi! Kakšno bogastvo v primeru s tehnično revščino v Triglav filmu!

Razpoloženje pa nikakršno! Zmedeni in žalostni so pohajali po stopnicah in postavali po hodnikih. Prek gričev je legala zgodnja jesen, mi pa smo se pogovarjali, in zvečer so mi prikazovali — seveda po svojem cenzuriranem izboru — (svoje) »NDH filme«. Tako sem gledal tudi prvi hrvaški dolgi igrani in že zvočni film *Vatroslav Lisinski*, za katerega sem nekoč napisal, da je napravljen v stilu avstrijskih Schubert filmov.

Čez dva ali tri dni sem šel na Agit-prop hrvaškega CK. Sprejel me je inteligentni profesor, star komunist in partizan, ki se je rešil iz taborišča z begom, Ivo Sarajčić. Medtem ko sem se doma zmeraj bal uradnih razgovorov, ko smo bili preobremenjeni z vsakovrstnimi predsodki drug o drugem, sem bil v tem razgovoru lahko docela sproščen. Tako je najbrž name vplivala tudi ta inteligentna, preprosta osebnost. Ko sem se mu predstavil in povedal, zakaj prihajam, me je vprašal, v čem je problem. Dobro se še spominjam, da sem dejal: »Ali hočete Hrvatje svojo filmsko proizvodnjo?« Pritrdil je. Nato sem mu povedal, da smo imeli tudi Slovenci svojo kolaborantsko proizvodnjo pod okupatorji, da so posneli tri še kar hude protikomunistične propagandne filme, pa jaz še vedeti nisem hotel, kdo vse je tedaj snemal. Prišlo da mi je na uho, da isti snemalci, kot ob osvoboditvi *Ljubljana pozdravlja osvoboditelje*. Na filmskem področju pač manjka strokovnjakov, in — »naj vrti buržoazija svoje možgane v dobro socializmu«. Postopek da smo uvedli le zoper pogloblitnega organizatorja tega slovenskega NDH podjetja, pa bolj zavoljo vojnega dobičkarstva in

internih, »intimnih« predstav za ljubljanski oficirski kor. Postalo je jasno, da spričo neogibnih nalog in občil razmer ni mogoče čakati na »prevzgojo kadrov« in šele nato začeti snemati.

*

Naslednje jutro po najinem razgovoru se je javilo v službo pri Jadran filmu kakih osem ali deset novih, toda poglobitvinih filmskih strokovnjakov.

*

Prvega oktobra sem tako lahko poslal v Beograd »izveštaj o Jadran filmu«. Mislim, da ga nihče ni pričakoval. Vsaj takšnega ne. — Kopijo »izveštaja« sem poslal Ivu Sarajčiču s spremnim dopisom:

»Druže Sarajčiču!

Ad informandum Vama predlažem prepis izveštaja kojeg ću podnjeti Komitetu za kinematografiju. Molim za ev. primjedbe.

Predsjednik Komiteta danas mi je javio, da republičke cenzurne vlasti mogu vršiti samo cenzuru mesečnih pregleda ili novosti, međutim kad mora biti prikazivanje svih ostalih filmova odobreno po Komitetu za kinematografiju, pa makar bili snimljeni za potrebe republike. — Mislim da treba ovo pitanje što hitnije rešiti po liniji Agit-propa.

Drugarske pozdrave,
Zagreb, 1. X. 1946.«

Francè Brenk

*

Ta dan sta odšla na svoja naslova izvirnik in kopija. Cenkanje za filmsko oblast, za čim več moči v enih rokah, se je tragično in hkrati komično nadaljevalo.

*

Predmet: Izveštaj o
Jadran filmu

Zagreb, 1. X. 1946.

Komitetu za kinematografiju
Vlade FNRJ

Beograd

I. Od 18. V. 1945 do 23. IX. o. g. Direkcija za Hrvatsku oz. Jadran film izradio je za potrebe NRH 34 novosti, kulturnih i dokumentarnih filmova u dužini 29 000 m, sa kopijama 50.500 m.

U isto vreme kopirao je ili sinhronizirao 21 film za Centralnu upravu, Komitet za kinematografiju, Sojuzintorgkino, Mosfilm, Triglav film i suradjivao kod jugoslovenskih novosti sa efektivnom potrošnjom pantlike od 68.700 m.

Ukupni kapacitet proizvodnje Jadran iznosi 119.200 m uz celokupne investicije 7,671.715 Din. Više od 50 % rada Jadran filma bila je pomoć tehnički slabijim proizvodnjama u zemlji.

U proizvodnji radi 5 umetnika, 37 tehnika, 11 administratora i 13 pomoćnog osoblja. Razmer produktivnog spram neproduktivnog kadra je loš, pošto iznosi 1 : 1,75.

Od pomenutih tehničara radi u Jadran filmu 15 vanrednih i u zemlji zapravo jedinih filmskih stručnjaka, koji do sada nisu bili iskorišćeni: kapacitet 119.000 m u 1 i polovini godine, uz 42 produktivnih stručnjaka, ne pretstavlja ni 50 % zaposlenje. Pomenuti kader od oslobođenja do danas nije vaspitao naraštaja ni za sadašnje potrebe Jadran filma, kamoli za potrebe Zvezde ili Triglava.

»Stari stručnjaci Jadrana su politički nevaspitivani i u najboljem primeru lojalni. Oko 50 drugova, koji su se uključili u rad na stvaranju domaćeg filma nakon oslobođenja, nisu bili u stanju starijih drugova vaspitati te se s njima koristiti. Bez sumnje odgovara za takvo stanje i bivša Centralna uprava, koja je nezdravim odnosom do Direkcije za Hrvatsku davala ovoj grupi povod za demoralizaciju i stav »protiv Beograda«, koja u ovo doba nije znala konstruktivnim direktivama i dovoljnim količinama materijala zaposliti Jadran filma; u pomenuto vreme 1 i po godine Direkcija za Hrvatsku predala je 7 kamera, 1 Lyta, 1 montažni sto, 1 mašinu za razvijanje i borila se svim mogućim i nemogućim sretstvima, da održi tonsku aparaturu i reflektore.

Istorija Jadran filma je ukratko borba za održanje tehničke baze i za zadaće, koje bi mogle zaposliti kapacitet njegove tehnike i tehničkog kadra.

Jadran film je još danas po svojoj tehničkoj bazi i po specialistima tehničarima najjače preduzeće za filmsku proizvodnju u zemlji. Po izjavi ing. Pregernika to je »nabita puška, koja čeka, ko će ju ispružiti«.

Od svih početaka politički odgovorni i umetnički kvalitetni kader, koji neka bi se služio bogatom tehnikom, bio je loš. Nije bilo pravog dodira i veza sa političkim forumima, državnim vlastima i kulturnim institucijama NRH. U poslednje vreme počeo se stvarati iz tih razloga nekakav specijalni kolektiv pisaca scenarija, umesto da bi u rad na stvaranju domaćeg filma uključili hrvatske književnike. Umetnički savet, koji neka bi odredjivao političku i umetničku liniju proizvodnji, bio je na hartiji i nije radio. Filmskoj proizvodnji NRH pretila je opasnost, da će se početi razvijati »divlje«, bez zaledja u društvenom i kulturnom miljeju iz kojeg neka bi organski rasla.

Iz ovih razloga nekoji od filmova proizvodnje Jadran bili su politički i umetnički problematični i iz tih te gore pomenutih razloga došlo je do sistematskog pogoršavanja odnosa između »mladih i starih«. Afera u vezi razvijanja Afrićevog i priprema snimanja Popovićevog filma priveli su direkciju u očajno stanje, iz koga se htela rešiti sa otpuštanjem i zatvaranjem starih stručnjaka i u septembru o. g. otkazala službu 8 nameštenicima sa napomenom, da će daljnji otkazi slediti idućeg meseca. Oni između »starih«, koji su ostali još u službi, tražili su nameštenje van preduzeća.

Ovakvo je bilo stanje Jadran filma, »fabrike koja ne radi«, u doba, kada neka bi preuzeo za dužnost snimanje svog prvog umetničkog filma »Živjeće ovaj narod«.

Labav stav, kojeg je u toj situaciji zauzeo v. d. direktor i policijski odnos do nameštenika, kojim je htio spašavati situaciju tajnik te šef personalnog oteka Rihter kao i činjenica, da je direkcija bitna pitanja preduzeća rešavala bez nužne saradnje sa sindikalnim odborom i radničkim poverjenicima, posledica su pomenutih odnosa: do Centralne uprave, oz. u novije vreme do Komiteta, do političkih foruma, državnih vlasti, kulturnih institucija NRH kao i odnosa između lošeg politički umetničkog votstva i jakog tehničkog osnova.

II. Sadašnje stanje može se ukratko označiti sledećim:

1. Jadran film još nije formiran zakonskim odlukom, šta će se verovatno rešiti već u ovoj sedmici.
2. Na osnovu savetovanja sa radničkim poverjenicima, odborom sindikalne podružnice i razgovorom sa poedinim nameštenicima, osim 2 opozvani su svi otkazi.
3. Na osnovu razgovora sa odgovornim drugovima iz Agit-propa CK KPH ojačat će se političko umetnički sektor Jadran filma.
4. Umetnički savet počće suradnjom na stvaranju domaćeg filma.
5. U vezi sa radnim planom Jadran filma za g. 1947 u pripremi je raspis natečaja za scenaria, čime neka bi privukli pažnju i postigli suradnju hrvatskih umetnika i kulturnih institucija.
6. Pristupilo se administrativnoj reorganizaciji preduzeća.
7. Sa time bilo je postignuto sredjenje položaja, i režiser Popović mogao je formirati odličnu stručnu ekipu za umetnički film »Živjeće ovaj narod«.

III. Postoje naredne zadaće, koje treba hitno rešiti:

1. Postići i raditi na što tešnjoj saradnji političkih foruma državnih vlasti i kulturnih institucija NRH kod stvaranja domaćeg filma.
2. Režiser Popović uposlio je svojoj ekipi najbolje snage. Bezuslovno treba obezbediti nesmetano sprovođenje radnog plana Jadrana za g. 1947 i to mladim kadrovima i pravilnom raspodelom rada.
3. Pojačati sektor produktivnih radnika.
4. Završiti administrativnom reorganizacijom preduzeća, koja je nužna u vezi sa zadaćama u g. 1947.

IV. U vezi sa Komitetom treba rešiti:

1. Daljne odnose do Jadran filma, koji neka su osnovani na poverenju, pružanju pomoći i na dopuštanju što veće inicijative.
2. Na popunjavanju tehničkih sretstava angažovanjem domaće industrije i nabavkama iz inostranstva. Problem snimanja »Živjeće ovaj narod« ovisi u ovo vreme 90 % od ekipe, koja bi trebala već pre mesec dana da krene u inostranstvo i da obezbedi ekipu izvesnim tehničkim sretstvima.
3. Precizirati odnos do Centralnog uvoznog u smislu, kojeg sam predložio u izveštaju o stanju Triglav filma.
4. Što hitnije organizirati centralni magazin, centralnu garderobu i rasvetni park, kojim bi se mogle služiti sve filmske proizvodnje.
5. Stanje u kojem se nalaze dopisnici jugoslovanskih novosti, srediti konferencijom i stalnim kontaktom redakcije sa svojim dopisnicima.
6. Na sastanku knjigovodji rešiti aktualna pitanja knjigovodstava naših preduzeća, koja su bez tačnih direktiva i orijentacije.
7. Maksimalno iskoristiti stručni kader Jadrana filma u cilju vaspitanja mlađjih stručnjaka pre svega za ton, kameru i osvetljenje svih naših preduzeća za filmsku proizvodnju.

Uveren sam, da će ekspeditivnim reševanjem pomenutih problema, a pre svega konstruktivnim, dobronamjernim stavom do Jadran filma, baš ovo preduzeće za filmsku proizvodnju, u prvoj fazi našeg razvitka, moći ogromno doprineti ka stvaranju našeg domaćeg filma.

Francè Brenk l. r

*

Neki telegram

Med naporne razgovore, sporazumevanja in pisanja poročil je udaril zlobni telegram:

»France Brenk licno Ljubljana

Gregorčičeva 27

Beograd 12047 21 9 1335

ne znamo razlog radi kojeg si u ljubljani hitno podnesi pismeni izveštaj komitetu stop komitet kinematografije

cl 27«

*

Kako je »komitet« izvedel, da sem v Ljubljani, je seveda zanimivo vprašanje. Toda tedaj me ni bilo. In ko je telegram le prišel po ovinkih prek Ljubljane v Zagreb, sem še isti dan, 10. oktobra, poslal dve poročili. Naj z njima še bolj nazorno prikažem čas tega našega prvega povojnega obdobja, posebej še naš filmski čas, njegovo mentaliteto, njegovo zadušno ozračje:

Prepis!

Zagreb, 10. X. 1946.

Komitetu za kinematografiju Vlade FNRJ

Beograd

Iz Ljubljane sam primio Vaš telegram u kome tražite hitni izveštaj, zašto sam u Ljubljani.

23. IX. poslao sam izveštaj o stanju Triglav filma.

1. X. poslao sam izveštaj o stanju Jadran filma.

Iz ovih izveštaja kao iz izveštaja kojeg sam podneo lično na sednici Komiteta 4. o. m. sledi, da nije zadovoljivo ni stanje kod Triglava ni kod Jadrana. U Triglavu n. pr. trebalo bi da dodje do promena u votstvu do kojih još nije došlo i zbog čega rad na mnogim tačkama zastaje i otpada. Iz tih razloga npr. poslovanje preduzeća za distribuciju i produkciju još nije razgraničeno, u vezi odlaska nekih drugihova na studije, u vezi priprema za snemanje prvog umetničkog filma kao i radnog plana za 1947 g. postoje mnoga nerešena pitanja.

Na osnovu ovih razloga, koje sam detaljno izneo u svojim izveštajima, 4. X. napisao sam izjavu, koju je tražio drug predsednik i koja glasi:

»Pošto će v. d. direktor Jadran filma Zagreb, otići u ekipi za nabavku materijala iz Nemačke i nema zamene za njega, s obzirom na ozbiljnu situaciju prilikom snemanja filma „Živeće ovaj narod“, kao u vezi mog izveštaja o stanju Jadran filma i Triglav filma, potrebno je, da do sredjenja prilika u pomenutim produkcijama budem tamo na dužnosti.«

Komitet se na svoji sednici 4. o. m. sa time složio. U vezi sa time javio sam, da ću biti za vreme vršenja svoje dužnosti u Jadranu i Triglavu svaki ponedjeljek, utorak i ev. sredu kod Triglava, a u sredu, četvrtak, petak i subotu u Jadranu. Ukoliko će biti u vezi sa radom potrebni izuzetki, javiću gde i koje dane me možete naći.

Pored toga poznat Vam je moj stav, po kome bi trebalo u ovom početnom organizacionom stadiu obići svakog meseca sva naša preduzeća za filmsku proizvodnju i time postići onu koordinaciju rada i onu saradnju, koje do sad nema. Osnovna su pitanja svih preduzeća za filmsku proizvodnju u svojoj suštini i nema smisla, da svako preduzeće za sebe mukom traži njihova rešenja. O pravilnosti svog stava sam nakon 3 nedeljnog rada u Jadranu i Triglavu još dublje uveren.

Konkretno: 7, 8, i 9. X. sam održao u Ljubljani 3 sednice: po pitanju razgraničenja preduzeća, proizvodnog in finansijskog plana za 1947 g. po pitanjima razvrstavanja kadrova i osiguravanja tehničke baze. Detaljni izveštaj kao zapisnike sednica mogu Vam na želju podneti. Za 14. i 15. o. m. ugovorenu imam sednicu sa umetničkim sektorom proizvodnje i sa drugovima, koji vrše pripreme i nadzor nad pripremama za snimanje prvog umetničkog filma »Triglava«.

Uveren sam, da telegram nije samo izraz potpunog nepoverenja u moj rad, kao ni pokušaj, zreducirati razmimoilaženja u nekim od osnovnih pitanja između nas na sitna otežavanja rada sa stvaranjem atmosfere nepoverenja. Ovu primedbu stavljam zbog toga, jer do sada, koliko mi je poznato, ovakvih telegrama nije primio na svom službenom putu niko od članova Komiteta i postojao je običaj, da po završetku službenog puta svako podnese izveštaj o svom radu; pored toga, jer bi u slučaju, da je ovakav telegram pokušaj, skrenuti pažnju s principiellnih na sitna pitanja, bio vrlo pogodan za rad u Komitetu i to za pionirski rad, koji treba mnogo poverenja, volje do rada i ako treba principiellnih diskusija a ne sitnih objašnjavanja.

Pošto sam uveren, da ima telegram, kojeg sam primio dubljih razloga, nanj odgovaram a u buduće molim za više poverenja i za podršku, koju bi svakako trebao kod i onako dovoljno teškog rada. Ukoliko ide za nejasne stvari, možemo svakog dana telefonski razgovarati a ukoliko donese Komitet odluku, da ne treba da ostajem u Zagrebu ili da je suvišna moja suradnja kod Triglava, molim, da me o tome izvestite.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

*

Predmet: O nekim aktualnim pitanjima
Jadran i Triglav filma.

Zagreb, 10. X. 1946

Komitetu za kinematografiju
Vlade FNRJ

Beograd

Izveštavam Vas o nekim hitnim pitanjima, koje bi trebalo što brže riješiti:

1. Drugovi, koje je primio Komitet kao stipendiste za CSR, morali bi početi studijama 1. X. 1946, a do sada nisu primili ni rješenja Komiteta, kao što im je bilo obećano. Koliko će trajati vremena prije nego što dobiju putne isprave, poznato je. Sa time gubimo dragocjeno vrijeme i stavljamo u pitanje radne planove naših preduzeća za god. 1947., koji baziraju i na povratku školovanih drugova iz CSR.

2. Sve se više osjeća potreba po stručnim kursovima, prije svega: za asistente režisera (montažere), što je bilo već dogovoreno sa drugom Solovcevim, i za pirotehнике i specijaliste za osvetljenje.

3. Sastanak knjigovodja, o kojem smo razgovarali već pred nekoliko nedjelja, neka bi se što prije održao, da bi se moglo početi ne samo sprovođanjem jednoobraznog knjigovodstva, već sa jednoobraznim shvaćanjem materijala, koji potpada u izvjesne rubrike.

4. Ništa manje nije važan sastanak dopisnika jugoslovenskih novosti. Nakon mog oštrog stava, kojeg sam zauzeo prema radu dopisnika »Triglav filma«, drug Cerar podneo je svoj izvještaj, kojeg će slati i Komitetu na osnovi dopisa, koje je primio u posljednje vrijeme. Pored tehničkih poteškoća (nema kamera, oskrbljivanje pantljikom je neredovito, nema transportnih sredstva), rad dopisnika jugoslovenskih novosti najviše je otežan, pošto nema stalnog kontakta sa redakcijom: ni za jednu reportažu, koju šalje, ne zna, jeli priopćena ili će biti uvrštena u jugoslovenske novosti, je li i zašto dobra, ili loša, koja reportaža u sedmici bila je najbolja i na-gradjena, kao što je bilo već nekoliko puta obećano itd.

Do sada još nije stigao obećani reporter za Trst. Pošto se Šelhaus donekle oporavio, zbog vanrednih događaja u zoni A i kategoričkog zahtjeva po filmskom reporteru, Šelhaus je protiv mog stava u vezi sa zaključkom Komiteta, ponovno otišao u zonu A. Treba slati što prije sovjetsku reportažnu kameru i ukoliko je moguće dobiti putne isprave (a vjerujem, da ne će biti moguće, ako reporter, kojeg je redakcija jugoslovenskih novosti htjela da šalje u Trst, nije rodom iz zone A) slati Šelhausu u zamjenu drugog reportera.

5. Zahtjevajući, da prave preduzeća za proizvodnju spisak tehničkih sredstava, koje trebaju iz Francuske, pravio je priličnu zbirku, pošto preduzećima nije poznato, šta će dobiti iz zemlje, sa kojim je već sklopljen ugovor. Zbog toga treba, da tehnički otdjel šalje što hitnije spiskove poručenih stvari iz zemalja, sa kojim smo sklopili ugovore, kao što je bilo već odlučeno pred mjesec dana.

6. Isto ovako je pitanje oko plana kinofikacije slovenačke, bilo bezpredmetno, pošto taj plan leži na Komitetu već otada, kad se održala konferencija direktora preduzeća za iznajmljivanje filmova. Pošto sam po ovom pitanju, po gore pomenutim pitanjima kao i po pitanju šminke, koja je po kategoričkoj izjavi druga Hlavaty-a svakako stigla iz CSR, zauzeo u ime Komiteta ozbiljni stav prema pogrešnim informacijama i neekspeditivnom rješavanju zadaće, u većini sam primjera dobio izvještaje, koji su sasvim suprotni informacijama čak i dopisima Komiteta. U vezi sa time predlažem, da treba svaki dopis, a prije svega svaku opomenu, ozbiljno prostudirati, prije što ju Komitet šalje na »teren«.

7. Pitanje honorara suradnicima kod snimanja filmova, kompozitorima, muzičarima, spikerima i sl. pravi ozbiljne poteškoće. Ovo, kao i pitanje nagrada vanredno dobrim filmskim stručnjacima, treba što prije regulisati.

8. Nakon izrade dokumentarnog filma o sudjenju Stepincu predlažem, da se sastanu režiseri filmova: sudjenje Mihajloviću, Rupniku, Stepincu i da iz ukupnog materijala stvore film, koji bi mogao da bude od velikog historijskog i propagandnog značaja.

9. U vezi svog radnog plana za god. 1947. »Jadran film« raspisao je natječaj za scenarije. Po mom mišljenju bilo bi umjesno, da takav natječaj raspiše i Zvezda film.

France Kosmač

10. Izvan mog radnog sektora, a isto ovako važno je pitanje honorara, prevodiocima za titlovanje ili sinhronizacije domaćih, te inostranih filmova. Ovo pitanje utoliko je važno pošto preduzeća hoće da štede i daju ove prevode slabim prevodiocima, kojim ne treba dati visoki honorar i zbog toga jezik u mnogim prevodima je loš.

U vezi odjelenja za iznajmljivanje filmova i uskog filma predlažem, da se drug Lukavac i drug Radaković upoznaju sa stanjem svog radnog sektora svojom najmanje četvrt godišnjom. posjetom »terena«.

Molim, da ovaj izvještaj uzmete u obzir dobronamjerno i da shvatite, kako nastojim, da sektor kinematografije ipak nekako pokrenemo pravilnim putem i da se time postigne potrebni autoritet Komiteta.

Smrt fašizmu — svoboda narodu!

POV br. 94

Štiri ali pet dni nato sem prejel v Zagreb pismo pod POV(erljivo) br. 94. — Veliki obračun? Še ne. Predsednik še ni docela prepričan v zmago svojega koncepta.

In to je zadnji uradni akt iz tega obdobja, s katerim razpolagam, in ki zgovorno govori sam zase:

Komitet primećuje da ni do danas preduzeće »Jadran« nije poslalo spisak štaba filmske ekipe »Živjeće ovaj narod«. Komitet takodje primećuje da su preduzeća »Jadran« i »Triglav« zadocnila sa izradom svojih finansiskih planova (finansiski plan »Triglava« primljen je tek danas). Osim toga, Komitet konstatuje da je »Jadran« vrlo nebrižljivo izradio svoj finansiski plan. Tako je, na primer, učinjena školska greška i u bruto prihod unesen zajam od Zemaljske banke za umetničke filmove, u iznosi od 26 600 633 din, a trebalo je od toga zajma uneti samo anuitete, i to u rubrici primanja od budžeta. Stručnjaci, kojima je Komitet poverio pregled finansiskog plana preduzeća »Jadran«, nagovestili su da taj plan sadrži još i druge krupne greške. Najzad, Komitet ni do danas nije primio plan o kinofikaciji Slovenije, niti je od preduzeća »Jadran« i »Triglav« dobio trebovanja za porudžbinu u Francuskoj.

Sve ovo svedoči, da su se u poslednje vreme dogodila krupna propuštanja u preduzećima za proizvodnju filmova u Zagrebu i Ljubljani, pa Te stoga molimo da obratiš veću pažnju na rad ovih preduzeća, jer Ti je tu dužnost Komitet i poverio, time što Te je poslao na privremeni rad u Zagreb i Ljubljani.

Ti nam, medjutim, pismom od 10. oktobra o. g. šalješ izveštaj o stvarima koje su Komitetu dobro poznate i o kojima, mislimo, da ne pretpostavljaš da ih je Komitet izgubio iz vida. Da ne bi bilo nesporazuma u tom pogledu, odgovaramo Ti sledeće:

1. Što se tiče drugova stipendista za ČSR, Tebi je vrlo dobro poznato da konačnu odluku o njihovom odlasku ima da donese drugi forum, a ne Komitet. O tome smo govorili na sednici Komiteta od 4. oktobra. Ceo predmet u vezi sa stipendistima poslat je blagovremeno nadležnom forumu, i svakog dana očekujemo rešenje s tim u vezi, ali se po sebi razume da brzina tog rešenja ne zavisi od nekog našeg urgiranja, jer su drugovi u tom forumu svakako dovoljno svesni da je to pitanje važno i hitno.

2. Kurs za asistente montažera otpoće 1. novembra. Ranije to nije bilo moguće, jedno stoga što u »Zvezdi« nije bilo dovoljno montažnih stolova da bi kursisti mogli na njima praktično da rade, jer je mali broj montažnih stolova sa kojima je »Zvezda«, pre prijema pošiljke iz Čehoslovačke, raspolagala, morao da bude rezervisan za hitne montažne radove tog preduzeća, a s druge strane, drug Solovcev, koji se primio da organizuje taj kurs, još nije podneo Komitetu detaljan program rada. Obećao je da će to učiniti blagovremeno, da bi kurs mogao da otpočne 1. novembra.

3. Ti znaš da je o sastanku knjigovodja bilo govora na poslednjoj sednici Komiteta, i da je odlučeno da se što pre sastanak održi. Ono što je odlučeno sprovedeno je odmah, a ima već nekoliko dana kako je sastanak knjigovodja preduzeća za proizvodnju zakazan, a i program za taj prvi sastanak već se radi.

4. Što se tiče sastanka dopisnika jugoslovenskih novosti trebalo je da se on održi ovih dana, ali je morao da bude odložen usled toga što su drugovi, redaktor žurnala Nanović i njegov pomoćnik Cagić morali hitno da otputuju u Tiranu, radi snimanja jednog dokumentarnog filma. Kad se drugovi budu vratili iz Tirane, biće taj sastanak zakazan.

5. Tvoji komentari u vezi sa greškama »Triglava« i druga Cerara, zbog kojih je, na osnovu optužbe »Zvezde«, Kontrolni osek poveo istragu, nisu na svom mestu.

Preduzeće »Triglav« i drug Cerar su u aktu »Zvezde« od 25. septembra optuženi za nekoliko konkretnih grešaka, počinjenih u toku slanja storija za filmske novosti. Te greške nemaju nikakve veze sa, kako Ti tvrdiš, »tehničkim poteškoćama«, jer se ne radi o nečem drugom nego o izvršenim snimcima koji nisu blagovremeno poslati, ili su poslati u neispravnom stanju. Komitet ne tvrdi da je odnos između redakcije filmskih novosti i njenih dopisnika dobro organizovan. Komitet je stoga ovlastio Kontrolni otek da u opštem pregledu organizacije i rada preduzeća »Zvezda«, detaljno izvidi i stanje koje vlada u odnosu između redakcije filmskih novosti i njenih dopisnika. Kada Kontrolni otek bude podneo Komitetu referat, on će moći da stekne tačnu sliku o tom pitanju, ali čak i u slučaju ako bi Kontrolni otek konstatovao veće nepravilnosti u tom odnosu, konkretne optužbe »Zvezde« onako kako su one formulisane, neće biti opovrgnute, jer su u pitanju (ukoliko se to bude dokazalo) određene krivice, nezavisne od odnosa i organizacije samog dopisništva.

6. Što se tiče reportera za Trst, Tebi je vrlo dobro poznato, da je odlučeno da se u Trst pošalje novi reporter, snabdeven novom sovjetskom kamerom, i da je u tom pogledu, kod nadležnog foruma, blagovremeno preduzeto sve što je potrebno. Ukoliko se nadležni drugovi budu složili da se nova kamera pošalje Šelhauzu, to će se odmah učiniti, ali ne verujemo da će se takvo gledište zauzeti, s obzirom na okolnost da je Šelhauz isuviše poznat u Trstu.

7. Komitetu je nerazumljiva Tvoja primedba u pogledu spiskova tehničkih srestava koja se mogu dobiti iz Francuske. Ti kažeš da je zahtev Komiteta da se ti spiskovi pošalju napravio priličnu zbrku, jer preduzećima nije poznato, šta će dobiti iz zemalja sa kojim su trgovinski ugovori već sklopljeni. Nas čudi da si to mogao da izjaviš, kada si Ti lično, još 9. septembra, u ime Komiteta, podneo svim našim preduzećima za proizvodnju spisak stvari poručenih na osnovu trgovinskih ugovora u raznim inostranim zemljama. Nov spisak tih stvari, dopunjen poslednjim porudžbinama, poslao je Komitet svima preduzećima 5. oktobra, dakle istoga dana kada ih je pozvao da podnesu trebovanja za Francusku.

8. Što se tiče plana kinofikacije Slovenije, on nije predat Komitetu. Ni jedan član Komiteta, a ni sekretarijat, taj plan nije primio. Nalazimo, međjutim, da je trebalo da narediš da nam preduzeće u Ljubljani odmah pošalje kopiju tog plana, ako je original iz bilo kojih razloga zagubljen. Ti znaš do koje mere je ova stvar hitna.

9. Što se tiče šminke, ona količina koja je stigla iz Čehoslovačke predata je još u svoje vreme »Slavici«, a nikakva nova količina posle toga nije prispela iz Čehoslovačke.

10. Pitanje honorara »suradnicima kod snimanja filmova, kompozitorima, muzičarima i t. d.«, kao i pitanje nagrade stručnjacima, za vanredno dobro izradjene filmove, više je puta do sada pokretano ne samo u ovom Komitetu, već i u Komitetu za kulturu i umetnost. Mislim da Ti je poznato da će u vezi s tim, ukoliko se tiče autorskog prava, biti donesen pravilnik od nadležnih vlasti. Što se pak tiče specijalnih nagrada, ostavljeno je preduzećima da te nagrade predlažu Komitetu, a Komitet da ih odobrava. Naš predlog da se stvore stalne nagrade za reditelje i druge filmske stručnjake nije prihvaćen, sa napomenom da je još rano da se takve nagrade unapred odredjuju.

11. Komitet se ne slaže sa Tvojim predlogom da se od filmova »U ime naroda«, »Rupnik« i »Stepinac« napravi jedan film. Montažno se to ne bi moglo efikasno sprovesti, jer su ti filmovi pravljeni po raznim scenarijama. Smatramo, osim toga, da za to i ne postoji potreba, jer se ova tri filma, ukoliko »Rupnik« i »Stepinec« budu na

dovoljnoj sadržajnoj i umetničkoj visini, mogu prikazivati u jednom zajedničkom programu.

12. Nadtečaji za scenaria raspisala je »Zvezda« pre neki dan.

13. Honorari za titlovanje i sinhronizaciju domaćih i inostranih filmova odredjuju se na bazi honorara koji se isplaćuju prevodiocima literarnih dela. Visina tih honorara zavisi pre svega od kvaliteta prevoda, a i od brzine rada. Nemoguće je nekom odredbom generalisati i fiksirati te honorare, jer se oni, u krajnjoj liniji, mogu odrediti samo na osnovu slobodne pogodbe izmedju preduzeća i prevodioca.

14. U vezi Tvoje sugestije da drugovi Lukovac i Radaković treba najmanje jedanput u tri meseca da posećuju »teren«, mislimo da su ti drugovi, kao načelnici Komiteta potpuno svesni svoje dužnosti.

Iz svega ovoga izlazi da je Komitet dobro prostudirao svaki svoj dopis i svaku svoju primedbu, pre nego što ih je poslao na »teren«.

SMRT FAŠIZMU — SLOBODA NARODU!

Sekretar:
(Jakša Petrić)

Predsednik Komiteta:
(Aleksander Vučo)

*

Solovcov, ki ga dopis omenja, je bil Rus, »dodeljen Komitetu v pomoč«.

Francija Cerarja pa sem res protežiral in ga skušal po krivem zavarovati. Posredi je bil namreč boj zoper slovenske tržaške filmske reporterje, dopisnike Filmskih novosti. Vučo je tudi na to mesto hotel »svojega« človeka.

In res je tudi, da sem hkrati prikrival druge, bolj vznemirljive ljubljanske težave. Direkcija za Slovenijo se je začela deliti v dve podjetji — za proizvodnjo in za razdeljevanje filmov — in med filmskimi delavci so bila trenja. Njihovo bistvo sem že nekajkrat v različnih zvezah omenjal. Šlo je za primat med starejšimi in pa mlajšimi, ki so zvečine še filmsko neuki prišli v podjetje iz partizanov. Dušan Povh, ki je bil npr. še aprila »šef za proizvodnjo«, je julija 1946 »šef distribucije«. Kot šef produkcije »Tehničnega oddelka, Ljubljana, Miklošičeva 2, Filmsko podjetje Demokratske federativne Jugoslavije, Direkcija za Slovenijo« pa je podpisan Rudi Omota, in kot direktor Jože Gosnar.

Po mojem naj bi mladi šli v šole. Zgolj »razvoj ob praksi« je hudo tvegan in pomanjkljiv. Posebej še za umetniške kadre. Vodijo naj za zdaj starejši, čeprav so po svoji fakturi domala brez izjeme zgolj amaterji.

Toda fantje so v partizanih zgodaj dozoreli, zdelo se jim je, da so z vojno napravili že dovolj časa, filmsko kreativnih težav se sploh niso zavedali, in tako so segali vsak prek svojih »zvez« po filmsko praktičnem delu.

Kdor tega ne vé, ne more in ne bo mogel nikoli prav presojati tistih 77 filmov, kolikor so jih po podatkih Filmografije beograjskega Instituta za film ustvarili na Slovenskem v letih, o katerih poročajo pričujoči zapisi.

S svojimi zamislimi sem bil tako tudi v Ljubljani hudo odveč in nepriljubljen. Vsaj nekaterim mlajšim. In v stil takratnih vzorov in bojov so spadali — se zdi — tudi nizki udarci. In nizkih udarcev premore porevolucionarna jugoslovanska filmska zgodovina pretirano mnogo.

*

Čapajev

Francetovi pismi

Iz tega zagrebško-ljubljanskega obdobja hranim dve pismi »šefa odseka za scenarije« Franceta Kosmača, in pa njegovo preprosto, smotno poročilo o svojem delu, ki ga je pripravil za sejo Komiteta 19. avgusta.

9. 10. 1946, torej v času največje hajke, mi piše:

»Pred četrť ure, dragi Francè, se je prismehljaj v mojo sobo (pri Lazarevskem) tovariš predsednik in se začudil: zar si ti ovde? — Nato sva se menila o prispevkih za revijo. Že precej člankov je skupaj in — če pošlješ še ti, ne bi bilo napačno. Ko bodo brali na Agitpropu članke, se bodo morali tudi okrog tvojega malo ustaviti. To je, menim, važno. Ti članek kar meni pošlji! (Po mojem mišljenju bi bilo lepo in prav, če bi napisal neke misli, ki jih imaš pri tem, ko gledaš razvoj jugosl. produkcije pred vojno in — razmere dandanes, ter perspektivo). Če ne boš napisal, bo škoda: čas je približno do 15. t. m. Upam, da boš utegnil. — Z dr. Vogelnikom sem govoril: bolan je in bo sporočil na moj telefon, kaj je s stanovanjem. Da vidiš ti Povha, kako se bo hitro znašel! — Ko sem gledal v »Zvezdi« material iz ml. proge, bi skoro zaspal in sem šel ven: Radoš (Novaković, op. frb) je ves iz sebe, ko mora delati na žurnalu in me ogorčeno vpraša — kaj je s Povhom! Jaz mu povem, da se ženi in da ima vsak pravico na 7 dni dopusta, in odpovedi pa tudi mora kakih 14 dni potrpeti! No (si je gotovo mislil) tedva hudiča (Brenk in Kosmač — zgage!)

pa sta padla dol kot bi jih ustrelil iz Ljubljane! Jaz sicer ne vztrajam na tem, da si je to mislil, toda občutek imam takšen vsak dan. Evo zakaj: predsednik je stopil z nasmeškom prej v sobo in ni pozabil omeniti: 'Za nekoliko dana dodje Povh!' 'Ja ga onda upozorim na stan!' 'Znaš kako: biće nekako!' — Tako vidiš. Jaz visim med nebom in zemljo. Malo študiram, pišem, včeraj sem bil v 'Zvezdi'. Poklical me je Markuš, naj pridem pomagat. Toda kako je želel naj organiziram spikerja za made-donski jezik... Markuš me je poslal na zun. trgovinsko ministerstvo urejat neko stvar za pošiljanje žurnala na Češko. Fanta nikar pustiti k filmu — ali kaj? No, Francè, ali ni tako? — Ti si nekam redkobeseden in molčeč. Ti si šel od doma in bi se moral malo javiti — res!... Francè, v nedeljo si bil gotovo v Ljubljani — in meni nimaš ničesar sporočiti? Ali si že kje povedal, da pridem v Ljubljano...? Če si povedal, mi brž sporoči, ker jaz nisem hotel doslej ničesar reči. Ko sem prejle gledal seznam razdeljenega materiala iz Češke (sporočilo Vuča produkcijam) — sem videl, da bo s snemanjem v ateljeju v Sloveniji — morda le šlo?! — Povej no, kakšni so kaj pogoji za delo pri nas?! — France, ko mi kaj sporočiš, pa se spet oglasim. V ostalem mi pa skomandiraj kak popravek v Zagrebu!...

Francè.«

*

In Francè Kosmač, partizan, pesnik, filmski ustvarjalec, čuti našo stisko že do tolikšne mere, da mi komaj dva dni nato spet piše:

»12. 10. 1946.

Dragi Francè, že predvčerajšnjim sem ti napisal par vrstic. Toda povem ti — pa ne da bi ti hotel delati skrbi z mano — vendar z mano je čudno: Vučo mi ne črhne ne bele ne črne, le zelo prijazno pozdravi: kako je, Kosmač! ter se zanima za revijo. (Nečitljivo.) O meni nič ne vé, le toliko si je na jasnem, da Povha ne da Triglav. Posebno pa še Povh (baje!) sam ne bi šel — saj se je pravkar oženil! Kar se tiče mene, vedi, da bom šel kamorkoli, vendarle mi ni vseeno, če je takšnemu številu ljudi važno razpolagati z mano in razmišljati o tem — kam bi 'ga' dali! Jaz ne vem, mogoče gledam prečno! Toda slabe volje nisem! Danes tukaj krasno sonce sije — jaz sem se zbudil dobre volje, še v 'Zvezdo', s Cerarjem in Bačijem (Franc Kham, op. frb) ki sta prevzela material — in ob pol enajstih sem — kot šef odseka — v tem svojstvu sebi zelo zopern — že na svojem uradnem mestu. Čitam, kar dobim o filmu v roke, doma pa študiram Cankarja Iz., Steleta in ruščino. Filmov ne gledam, toda se bom pozanimal. V tvojem odseku sta zdaj dve tipkarici, toda oddelka kljub temu ni. Čakata te dve karti za god (od mame in sestre!). Okrog nabavk je največje povpraševanje po Komitetu. V 'Zvezdi' je kontrola iz Komiteta. Jaz vem, da so to mili ljudje, ki o filmu ne vedo kaj prida, ki pa so — po mojem občutku — vdani predsedniku. 'Jadran' in 'Zvezda' sta razpisali konkurz za scenarije. Če piše pero slabo, pa jaz zato toliko bolje, ne? France, prosim piši! Jaz ne bi imel nič proti, če sem kmalu v Ljubljani! Francè, ne bodi tako tih...«

*

Živetéce ovaj narod!

V zelenem konceptu neodposlanega pisma stoji med drugim:

»Predsednik ni verjel niti v Popovića, niti v moje delo, in s polomom prvega hrvaškega umetniškega filma je hotel zapečatiti usodo hrvaške in tako republiških

proizvođenj... Radmilu Stamenkoviću, direktorju snemanja Popovićevoga filma je dejal: „Kad bi bio na tvom mestu i bio bi gentleman, streljao bi se; a pošto je to (direktor filma) tvoja dužnost, budi hohštapler!“

Vendarle: Jadran film je bil po mojem odhodu pripravljen za Popovićev prihod in za začetek snemanja. Ohranjenih je nekaj pisem, ki mi jih je pisal hudo zmedeni Nikola. Zmeden po Vučovih besedah, naj se »ne veže name, ker visim«, mi piše najprej hudo uradno... od milih prošenj za izbiro ustreznih sodelavcev, do zahteve po »voznem parku«... pa do pisma od 27. aprila naslednjega leta, ko mi je z Bleda, kjer so zaključili snemanje *Živjet će ovaj narod!* piše tudi: »Mi Ti toplo zahvaljujemo na stvarnoj pomoći, koju si nam u svakoj prilici ukazao. Verujemo da si učinio sve što je u Tvojoj moći i da ćeš ubuduće u svemu što budeš mogao pomoći nam. — Pozdravljam Te srdačno u ime celog kolektiva... Redatelj umjetničkog filma, Živjeće ovaj narod!« — Nikola Popović.«

To pa je bilo že po beograjski vroči jeseni 1946.

Pokojni partizan, režiser in igralec Nikola Popović, se je kasneje bolj uveljavil kot igralec, npr. v filmu *Skozi vejevje nebo* (1958), in menda v svoji zadnji vlogi, v vlogi Cigana v filmu Jožeta Babiča *Tri četrtine sonca* (1959).

*

Toda do aprila 1947 je vodila še dolga pot.

Mislim, da sem bil povabljen zadnjikrat na sejo Komiteta 3. decembra 1946. V zapisniku seje, ki je izšel pod POV(erljivim) Brojem 207, med drugim piše:

»Prisutni: Predsednik, Sekretar i članovi Komiteta drugovi Radaković, Brenk i Lukovac.

1. Predsednik i sekretar Komiteta podneli su izveštaj o svome putu u Zagreb (!) i pregledu dosadašnjeg rada ekipe filma, Živjeće ovaj narod! — Postavljanja Kutlešića za direktora snimanja filma pokazalo se kao ispravno, jer će on na osnovu svoga dosadašnjeg iskustva koristiti. Radmilo Stamenković nije dorastao za dužnost direktora snimanja, tim pre što je reditelj Nikola Popović posvetio veću pažnju na umetničkoj strani a ne na organizacionoj. Odnos preduzeća, Jadran i ekipe filma, Živjeće ovaj narod! nije dovoljno iskren. *Preduzeće, Jadran još ne smatra taj film kao svoj*, (podčrtal: frb)...

Hrvatje so imeli tedaj za svoj prvi povojni dolgi igrani in zvočni film *Zastavo* iz leta 1949, posneto po scenariju Jože Horvata, v režiji Branka M. Marjanovića, s kamero Nikole Tanhofra. Njihov naslednji »dolgi, igrani« podvig pa je poskus komedije *Plavi 9*, zanimiv, ker z njim debitira kot koscenarist in režiser Krešo Golik, igra junakinja *Slavice* hrvaška igralka Irena Kolesar, in mislim da nastopi prvič v filmu kasneje prav tako zelo znani igralec Antun Nalis (1949).

Vse to sem zapisal tudi zato, ker ne starejši in sploh ne mlajši hrvaški filmski zgodovinarji te svoje zgodovinske epizode — prehoda od filmov »Hrvatskog slikopisa« do začetkov kontinuirane proizvodnje porevolucionarnega obdobja — nič več ne vedo.

Vse, kar sem doslej registriral podatkov o ustanovitvi, ali bolje, rekonstrukciji Jadran filma, pa še ne pojasnjuje dovolj izčrpno spora znotraj in okoli tega podjetja. Do neke mere ga — in njegov kasnejši razvoj, do današnjega dne — bolje pojasnjuje védenje, da je bil Zagreb med obema vojnama s svojimi 22 podjetji za kupčije s filmi, središče balkanske filmske trgovine. S tem pa seveda še ni pojasnjen razlog, zavoljo katerega so Hrvatje razvili do svetovljanskih izmer tehnično najbolj zahtevno in

stilno tako delikatno specifično »zagrebško« risanko — medtem ko na področju dolgega igranega filma praviloma tako po izbiri tém kot po njih umetniški interpretaciji zaostajajo za srbskimi avtorji.

Naj poslednja skrivnost pravilne razlage tega obdobja zagrebške jeseni 1946 ostane skrivnost še nadaljnjih 30 let. Iz globokega spoštovanja do nekih tragičnih zgodovinskih dejstev. In nikomur v škodo.

*

Gluvo doba I. del

»Neodredjeno vreme« urejanja razmer v Zagrebu in še v Ljubljani, se je končalo 23. oktobra. Frontno filmski telegraf mi je javil že v Zagreb, da je prišlo med Djilasom in Vučom do trdega razgovora.

Kmalu po prihodu so me nekega dne nenadoma poklicali ob treh ali štirih popoldne: takoj da naj pridem v »Zvezdo«, za Pošto in pravoslavno cerkvijo. Pred poslopjem, namenjenim pred vojno za kuhinjo kraljice Marije Karadjordjević — romunske princeze, hčerke romunske kraljice in pisateljice s psevdonimom Silvia Carmen — je že čakal predsednik Komiteta in eden izmed direktorjev Zvezde. Vučo je hladno omenil, da čakamo Milovana Djilasa, da »čemo zajedno običi Zvezdu«. Kmalu je prišel. Sledila je enkratna, monumentalna nema predstava: poldrugo uro smo hodili skozi pisarne in laboratorije Zvezde, ne da bi kdo kaj povprašal, ne da bi kdo kaj odgovarjal. Popolni molk so motili le skopi direktorjevi komentarji: »Ovo je još nepotpuna laboratorija...«

Zvezda je bila komaj kaj manj razmetana kot prej, čeprav so očitno vedeli, da bo »kontrola«. Nastalo je vprašanje, komu je pravzaprav namenjena.

Ne vem, kako so se stvari razvijale na CK. Mislim, da je Milovan Djilas obe moji pismi — po dobrih naukih Aleksandru Vuču — zablokirал, in da sta obležali, kot je dejal Vučo »negdje u fioci Agit-propa«.

Na prvi seji po povratku iz Zagreba je Komitet za kinematografiju z vsemi člani moji pismi soglasno obsodil. Uradna formulacija, ki jo je predlagal predsednik, se je glasila: »destruktivna kritika i pokušaj miniranja Komiteta«. Do nadaljnjega — do morebitne drugačne odločitve Agit-propa CK KPJ, sem bil suspendiran: Komitet »mi ni mogel več zaupati oddelka za domačo proizvodnjo«.

*

Medtem je zavela prek Beograda prva košava. Iz ledene vile na Tolstojevi 15 sem prepeljal starinski kavč z velikim predalom spodaj — za odejo čez dan — kar v svojo toplo pisarno. Nanj so podnevi sedali vse bolj redki gostje. Na steni je brez haska sameval lepak, na katerega mi je naslikal tovariš iz Komiteta z velikimi črnimi črkami v cirilici na rumeni papir:

»Spoznal sem, da je najvažnejše za umetnika, da ima svoj rokopis, svoj stil. Pridobiti pa si ga more le na svoji zemlji...«

M. E. Čiaureli.«

Lepak sem izobesil drugi dan po prihodu v Beograd, po sprejemu pri predsedniku Komiteta. Kot naivni odgovor na izziv.

V zasebnem razgovoru po seji — pripoveduje zeleno neodposlano pismo — pa mi je Vučo dejal, *da je vse res*, kar sem napisal, da to vsi vemo, da pa je vsa ta zmeda plod »objektivnih poteškoča«. Vse da je zdaj odvisno od tega, komu bodo na Agit-propu verjeli. Toda meni prav gotovo ne bodo, sicer bi me bili že klicali.

Odgovoril sem mu, da se mi toži po Ljubljani.

Potem sem čakal, odrezan od podjetij in svojega dela, dobra dva meseca. In zeleno pismo sporoča:

»Medtem so rešili vrsto problemov: izboljšali so poslovanje ‚Zvezde‘. *Filmske novosti* so začele redno izhajati: sinhronizirali so jih celo v makedonščino. Organizirali so sestanek dopisnikov teh novic. Določili so sistem nagrad in kazni za dopisnike žurnala. Razen ponovnega odhoda tov. predsednika in sekretarja, so odšli ‚na teren‘ še drugi člani Komiteta (Radaković, Lukovac, Desić). Pričeli so z mobilizacijo domače industrije za potrebe filmske proizvodnje (‚Iskra‘, Kranj). Zagotovili so znatne nabavke materiala iz inozemstva. Začeli so diskusijo o nekaterih načelnih vprašanjih, predvsem o sodelovanju z množičnimi organizacijami in o odnosu do republik. Pričeli so s kritičnim pregledom dela na področju izposojanja filmov. Dopisniku jugoslovanskih novic v Trstu so končno, 15. XI., ko je sam prišel v Beograd, izročili sovjetsko reportažno kamero in nekaj traku itd.«

Te nove pobude je zanesel v Komite sekretar Jakša Petrić, in sam sem bil dogodkom nema priča.

*

Nato so se stvari spet zahomotale: okoli zneska za odkupe filmov republiških proizvajalcev. Centralno uvozno podjetje ni hotelo kupovati republiških filmov, čeprav so imeli npr. slovenski *Obzorniki* (denimo: *Odhod naše delegacije v Pariz*) tudi v Beogradu lep uspeh. *Obzornike* in hrvaške *Preglede* je poslej sicer gledala republiška cenzurna komisija, toda komaj so čakali na napačno odločitev, da bi vse prišlo spet pod Centralno cenzuro. Za dopisnika jugoslovanskih novic so poslali v Slovenijo tovariša Vučićevića, ki je tako prvič v svojem življenju videl Ljubljano, in sicer kljub temu, da je Triglav film namesto prejšnjega dopisnika Cerarja predlagal redakciji novic novega reporterja domačina, ki pozna razmere, ljudi in kraje in bi zato mogel bolje vršiti svojo nalogo...

Nato zeleno pismo piše dobesedno: »Zadnji, odločilni preobrat v napačno smer pa po mojem mnenju pomenja ustanovitev dveletne šole za filmske igralce in režiserje v Beogradu, ki je bila nekajkrat razglašena v Borbi. Okoli vprašanja vzgoje umetniškega kadra smo vodili diskusijo od ustanovitve Komiteta. Predolgo bi bilo razglablјati o vprašanju na tem mestu. Obravnaval sem ga v razpravi ‚Kino in gledališče‘, za katero mi je prav ta diskusija dala zadnjo pobudo.« — In za konec tega odlomka: »Teh nekaj dejstev, ki sem obnje zadel kljub temu, da nisem imel več pregleda nad delom Zvezde, Jadrana in Triglava, kaj šele distribucije filmov, sektorja ozkega filma in planskega oddelka, kaže na to, da so ista vprašanja še zmeraj živa, le da se ponavljajo v različnih oblikah.«

Skratka, bil je to še vedno čas, ko so izjavljali tovariši iz Jadrana ali Triglava: »Od Komiteta smo dobivali doslej samo brce.«

Sam sem direktivno delo predsednika imenoval mnogokdaj in javno: »To so grobi izpadi predaprilskega centralizma!«

V dveh gluhih mesecih je predsednik dvakrat prestopil prag moje pisarne. Prvič mi je spet predlagal, naj namesto Mirka Lukovca prevzamem oddelek za

distribucijo. Ko sem to odklonil, mi je tik pred odhodom v Ljubljano omenil še, da je »poznato da sam pedagoga koji se interesuje i za istoriju filma«, pa mi je dejal, naj postanem direktor prve jugoslovenske visoke filmske škole, ki bo imela prostore v »naši vili«. Odgovoril sem mu, da ne verjamem, da bi se v Beogradu lahko učili igrati *Samorastnike* Stane Sever ali Igor Pretnar ali Lojze Potokar, in da je praksa s sovjetskim *Uraganom* dokazala, kako se je v drugorodnem ambientu mogoče učiti samo tehnike in organizacije...

In tako sva zaključila z Vučom Aleksandrom svoje sodelovanje za vse življenje.

(Šesto nadaljevanje prihodnjič.)

Thème de la guerre de libération nationale dans le cinéma slovène

Dans la suite de son long exposé (voir Dokumenti N°s 25, 26, 27—28, 29 et 30) l'auteur continue à décrire les péripéties de la lutte contre la centralisation de la production cinématographique yougoslave en 1946 dont il fut un des acteurs les plus importants. Il résume d'abord son mémoire (août 1946) dans lequel il plaidait pour une conception contraire à celle d'Aleksander Vučo, président du comité pour la cinématographie près du gouvernement yougoslave, et décrit ensuite une série d'agissements de Vučo tendant à mettre le cinéma slovène et celui croate, qui faisaient alors leurs premiers pas dans une dépendance totale de la centrale de Belgrade. (Vučo proposa p. ex. aux Slovènes de se spécialiser dans les documentaires en 16 mm, et de venir réaliser leurs longs métrages éventuels aux ateliers de Belgrade!). Dans cette situation inadmissible l'auteur prit la décision d'envoyer au comité central du Parti communiste yougoslave deux lettres qu'il publie in extenso. Par ce moyen, il voulut arracher une décision sur le principe fondamental de la production cinématographique en Yougoslavie: centralisme ou production nationale. D'après son idée, les Slovènes devraient produire, outre des documentaires, cinq longs métrages par an, dont deux ayant pour sujet la guerre de libération nationale, deux tirés de la littérature slovène classique et moderne, et un pour la jeunesse. Pour faire un pas vers la réalisation de ce projet, l'entreprise cinématographique slovène publia en septembre 1946, en dépit de Belgrade et du comité de Vučo, un concours pour des scénarios. Vučo déclara exaspéré: »Je l'anullerai, ce concours.« Le conflit s'envenima et on pouvait s'attendre à un éclat — dont les conséquences seraient probablement plus désagréables pour l'auteur que pour Vučo. En effet: en octobre 1946 tous les membres du comité pour la cinématographie condamnèrent les deux lettres que l'auteur avait adressées au comité central du PCY, parce qu'ils y voyaient »une critique destructrice et une tentative de saper le comité«. Et la sanction: suspension. »Et c'est ainsi que nous avons mis à tout jamais fin à notre collaboration, Aleksander Vučo et moi,« écrit l'auteur en conclusion du chapitre publié ici. Il revint à Ljubljana où il se consacra à l'étude de l'histoire du cinéma slovène et de celui yougoslave.